

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

СИЧ ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.014"19/20"(043.5)

**РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ
ОСВІТОЮ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ (ДРУГА
ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.06 – теорія і методика управління освітою
01 – Освіта / Педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Старобільськ – 2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Хриков Євген Миколайович,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), завідувач кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сорочан Тамара Михайлівна,
Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України (м. Київ), директор Центрального інституту післядипломної освіти, професор кафедри філології та соціології освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Харківська Алла Анатоліївна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, проректор з науково-педагогічної роботи, професор кафедри педагогіки та психології;

доктор педагогічних наук, професор
Касьянова Олена Миколаївна,
Харківська медична академія післядипломної освіти МОЗ України, завідувач кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки, професор кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 16 грудня 2020 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за адресою: 92703, Луганська обл., м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1, ауд. 306.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1).

Автореферат розіслано 16 листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток сучасної науки характеризується надзвичайно швидким накопиченням інформації, появою нових галузей науки, а також пошуком новітніх підходів, принципів, методів науково-дослідної роботи. Значення методології у визначенні перспектив розвитку науки значно підвищується. Аналіз методологічних засад набуває першочергового значення у зв'язку з тим, що дослідники мають справу виключно зі складними пізнавальними конструкціями, науковими проблемами, які виходять за межі конкретних досліджень. Це знайшло вияв у тенденціях сучасної науки щодо інтеграції знань, комплексному аналізу явищ об'єктивної реальності, посиленні зв'язків між різними науковими галузями. Цей процес вимагає пошуку спільних прийомів, засобів, методів системного дослідження, методологічного обґрунтування кількісних та якісних методів аналізу, формулювання загальних принципів, правил, що надасть можливість побудувати системне дослідження.

З іншого боку, поява складних об'єктів дослідження, особливо при формуванні нової наукової галузі, може призвести до виникнення таких задач дослідження, які вже не можливо вирішити старими напрацьованими методами. Це призводить до пошуку, запозичення та адаптації методів з інших наук, чи вироблення нових засобів наукового дослідження та знаходить прояв у розвитку методології конкретних наук, яка має відбивати особливості предметного кола наукової галузі.

Усвідомлення шляхів формування методологічного знання, чинників, які впливають на його розвиток, з'ясування сучасного стану та тенденцій розвитку методології дослідження проблем управління освітою є найважливішою умовою результативності дослідної діяльності в цій галузі, сприятиме подальшому утвердженню прогресивних тенденцій розвитку методологічного знання й подальшого розвитку вітчизняної теорії та практики управління освітою.

Управління як теорія зародилося на початку ХХ століття, проте теорія управління освітніми системами як галузь науки сформувалася значно пізніше. Теорію управління освітою розробляли вчені різних країн. За кордоном ця галузь науки розвивалася, спрямовуючись на різні соціальні, педагогічні, психологічні теорії. До освітянської галузі вітчизняної науки термін «управління» ввійшов у другій половині 1970-х р., замінивши термін «керівництво». У цей період під впливом ідей теорії соціального управління (В. Афанасьєва, Д. Гвішиані та ін.) розпочинається поступовий перехід від традиційного школознавства до розробки основ внутрішньошкільного управління. Орієнтація вітчизняних учених на положення загальної теорії управління та теорії соціального управління призвело до того, що в більшості вітчизняних школознавчих роботах фактично здійснено перенесення загальних положень теорії управління на освітнє підґрунтя. До 1991 року наука України була частиною наукового простору СРСР, методологія досліджень розвивалась під впливом партійної ідеології радянського часу. У 1950-ті – 1980-ті рр. в УРСР було захищено понад 40 дисертацій українських науковців, присвячених різним питанням управління тільки загальноосвітньою школою, серед яких дослідження Є. Березняка, А. Бондаря, В. Бондаря, І. Гришай, Л. Грицюк, В. Демчука, В. Жук, В. Кучкіної, С. Локтева, В. Маслова, Н. Островерхової,

С. Полгородника, В. Сухомлинського, Ю. Табакова, М. Черпінського та ін.

Після розпаду СРСР Україна вступила в стадію створення власного наукового простору. У роки незалежності в Україні зростає увага науковців до проблем управління освітою. Економічні реформи, модернізація системи освіти, політичні, суспільні зміни сприяють розширенню кола наукових проблем, виникненню низки складних проблем науково-педагогічного, управлінського характеру, що знайшло відображення в наукових працях вітчизняних учених. Різні питання освітнього менеджменту висвітлено в дисертаційних роботах В. Алфімова, Г. Дмитренко, О. Ельбрехта, Н. Жигоцької, Л. Забродської, Л. Калініної, В. Ковалю, Ю. Конаржевського, В. Крижка, В. Луначека, В. Маслова, О. Мармази, В. Пикельної, Т. Сорочан, Є. Хрикова, В. Шаркунової та ін.; проблемам модернізації освіти, оновлення технологій навчання й виховання присвячено праці А. Глузмана, Д. Дзвінчука, А. Єрмоли, О. Зайченко, В. Кременя, Т. Лукіної, С. Ніколаєнка, О. Пометун, Д. Рупняка, Г. Філіпчука, Є. Хрикова та ін.; управління розвитком навчального закладу розглянуто в наукових розвідках Б. Андрієвського, М. Грищенка, Г. Єльнікової, Л. Карамушки, Н. Коломінського, С. Пехаревої, Г. Філіпчука, П. Шемета та ін.; історію розвитку освіти та педагогічної науки досліджували О. Адаменко, Л. Ваховський, М. Євтух, Т. Кочубей, В. Курило, Б. Мітюров, О. Сухомлинська та ін. Це далеко не повний перелік наукових проблем управління в системі освіти, розглянутих у дисертаційних роботах вітчизняних науковців, методологія дослідження яких зазвичай ґрунтується на засадах методології педагогіки. Проте їхня проблематика досить часто виходить за межі педагогіки й потребує пошуку нових засобів та методів вирішення завдань досліджень. Саме тому вони є прикладом реалізації та розвитку методології дослідження проблем управління освітою.

Положення наукознавства й методології науково-педагогічних досліджень ґрунтовно розглянуто в працях таких учених, як О. Адаменко, Ю. Бабанський, Л. Ваховський, Б. Гершунський, С. Гончаренко, В. Загвязинський, В. Кохановський, В. Краєвський, Н. Кузьміна, В. Курило, О. Новиков, П. Образцов, С. Савченко, В. Садовський, М. Скаткін, В. Сластьонін, Ю. Сурмін, Є. Хриков, Г. Щедровицький, Г. Цехмістрова, Є. Юдін та ін. Незважаючи на наявність фундаментальних праць із методології наукових досліджень, методології педагогічних досліджень, ґрунтовні праці з узагальнення засад методології дослідження проблем управління освітою практично відсутні. Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновок, що процес розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній науці ще не був об'єктом спеціального вивчення.

Водночас нерозв'язаними є *суперечності* між: тривалою національною замкненістю розвитку теорії управління освіти та стрімким розвитком методології досліджень менеджменту у світі; усвідомленням перетворювальної ролі методологічного знання в сучасному освітньому просторі, його великою теоретичною і практичною значущістю для розвитку наукових теорій, зокрема теорії управління освітою, та відсутністю цілісних досліджень розвитку методологічних засад дослідження проблем управління; підвищенням кількості вітчизняних наукових досліджень з проблем управління освітою та недостатнім методологічним рівнем їх реалізації; об'єктивною потребою щодо систематизації, аналізу сутності та

виявлення особливостей здійснення досліджень проблем управління вітчизняною освітою на методологічному рівні й недостатньою концептуальною розробленістю цієї проблеми на рівні спеціальних наукових досліджень (монографій, кандидатських і докторських дисертацій). Зазначені протиріччя зумовлюють необхідність проведення системного дослідження процесу становлення та розвитку методологічних засад дослідження проблем управління освітою у вітчизняній науці. З огляду на теоретичну й практичну значущість проблеми та її недостатню наукову розробленість обрано тему дослідження **«Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 8 від 05.03.2014 р.) в межах комплексної теми «Теоретико-методологічні засади управління освітою» (державний реєстраційний номер 0117U0002853).

Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 9 від 25.04.2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 5 від 27.05.2014 р.).

Концептуальні засади дослідження. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки та розвиток теорій педагогіки й освітнього менеджменту є взаємозумовленими і взаємопов'язаними процесами. Ця ідея ґрунтується на положеннях діалектичного підходу, який дозволяє розглядати методологію дослідження проблем управління освітою як явище, що перебуває в постійному розвитку; вивчати його у зв'язках і взаємодії з іншими явищами; виявляти моменти переходу кількісних змін у якісні, які характеризують певну етапність цього процесу.

У досліджуваній період Україна входила до складу СРСР, її науковий простір був частиною наукового простору союзної держави. З 1991 р. українська педагогічна наука розвивається у незалежній країні. Проте в минулі та теперішні часи в Україні існують свої науково-педагогічні установи, засоби науково-педагогічної комунікації, наукові школи, а головне – свої науковці, дослідження яких збагачували не тільки радянську, українську, а й світову науку. Тому правомірним у якості предмета дослідження обрати саме розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки в другій половині XX – початку XXI століття.

Закономірність обумовленості розвитку педагогічної науки рівнем сформованості методології надає можливість розглядати теорію управління освітою як результат та головний показник розвитку методології дослідження проблем управління освітою. Це обумовлює у нашому дослідженні аналіз стану розвитку вітчизняної теорії управління освітою на основі вивчення наукової продукції, у якій репрезентовано результати наукової діяльності вітчизняних учених у сфері управління закладами освіти в другій половині XX – початку XXI століття.

У зв'язку з тим, що результатом розвитку методології дослідження проблем управління є формування теоретичного методологічного знання, підвищення ефективності дослідної діяльності та розвиток теорії управління освітою, проблема нашого дослідження передбачає як аналіз розвитку теоретичного методологічного знання у наукових працях з методології досліджень, так і реалізацію методологічних положень у дослідженнях проблем управління освітою.

Розвиток методології дослідження проблем управління освітою характеризують роботи з загальної методології та методології педагогічних досліджень, безпосередньо наукові дослідження з методології дослідження проблем управління освітою, стан теорії управління освітою. Відповідно головним джерелом вивчення розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці є наукова продукція українських учених аналізованого періоду, присвячена проблемам управління освітою, філософії та методології пізнання, методології педагогічних досліджень, досліджень проблем управління освітою зокрема, а саме: публікації й дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора педагогічних наук, монографії, статті в періодичних виданнях, збірниках наукових праць, матеріали конференцій, а також науково-методична та навчально-методична література. Специфіка предмета нашого дослідження передбачає також аналіз рецензій, анотацій, бібліографічних покажчиків, словників, звітів про педагогічні читання й конференції, звітів про наукову діяльність АПН України, звітів про засідання ВАК України, нормативно-правової документації, яка регламентує діяльність у сфері управління освітою й наукою, паспортів наукових спеціальностей, переліків вітчизняних періодичних видань у наукометричних базах Scopus, Web of Science та ін. Названа наукова продукція та документація склали джерельну базу дослідження.

Використання системного підходу в дослідженні дозволило системно розглянути діяльність вітчизняних науковців щодо дослідження проблем управління освітою, яка має певні структурні елементи, відповідні зв'язки між ними, а також розглянути методологічні засади педагогічних досліджень як системний об'єкт. Застосування системного підходу для визначення сутнісних особливостей, специфіки реалізації методологічних засад дослідження проблем управління освітою в наукових працях зумовило їхній багаторівневий опис із використанням комплексу кількісних (абсолютна й відносна кількість публікацій і дисертацій з тієї чи тієї проблеми, кількість заявлених та дійсно вживаних методологічних підходів, методів та ін.) та якісних (розробленість методології досліджень у наукових працях, характеристика складників методології, їхнє значення для розвитку теорії й практики управління освітою тощо) параметрів. Застосування критеріально-комплексного підходу обумовило обґрунтування й використання системи критеріїв для оцінки досліджуваного явища.

Синергетичний підхід сприяв вивченню еволюції, сучасного стану, тенденцій та напрямів розвитку методології дослідження проблем управління освітою в сучасних умовах нестабільності, дозволив урахувати прямі та непрямі впливи на досліджуване явище й подальші напрями його розвитку.

Використання ідеї неоеволюціоналістів щодо тенденцій співвідношення нового та старого в процесах розвитку у нашому дослідженні

виявлення нових методологічних підходів, методів пізнання у дослідженнях проблем управління освітою, з'ясування співвідношення нових та старих методологічних засад у встановлені періоди.

Періодизація розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) зумовлена специфічними процесами генези педагогічної думки, становленням вітчизняної системи освіти, розвитком теорії управління освітою, змінами освітніх та управлінських парадигм, сукупністю економічних, політико-ідеологічних та соціокультурних чинників. Застосування парадигмального підходу надало змогу простежити досліджуване явище на різних етапах розвитку української системи освіти та науки.

Отже, логіку побудови дисертаційної роботи зумовлено використанням діалектичного, системного, синергетичного, парадигмального та критеріально-комплексного підходів наукового дослідження.

Положення теорії «створення умов» Є. Хрикова щодо визначення сутності управління в освіті, відповідно до якої в управлінні освітніми установами провідними є педагогічні умови, яким підпорядковані всі інші умови, дозволило визначити перспективний напрям розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці, за яким педагогічний складник має залишатися й надалі основою методології дослідження проблем управління освітою та доповнюватися методологією досліджень загального менеджменту.

Об'єкт дослідження – розвиток теорії управління освітою у вітчизняній педагогічній науці.

Предмет дослідження – процес розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Мета дослідження – на основі цілісного ретроспективного аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) визначити особливості, тенденції та етапи цього процесу, обґрунтувати перспективи його подальшого розвитку.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати методологічні засади дослідження.
2. Здійснити уточнення сутності понять за проблемою дослідження.
3. Обґрунтувати критерії аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.).
4. Виявити специфіку розвитку теорії управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.).
5. Визначити особливості розвитку методологічного знання з дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.).
6. Окреслити шляхи реалізації методологічних положень у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою.
7. Обґрунтувати періодизацію розвитку методології дослідження проблем

управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки.

8. Визначити перспективи подальшого розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з другої половини ХХ до початку ХХІ століття (1950 – 2018 роки). Вибір у якості нижньої межі хронологічних рамок дослідження 1950 року зумовлений тим, що саме з цих років зростає публікаційна активність українськи авторів, з'являються перші дисертаційні дослідження, присвячені проблемам управління загальноосвітньою школою (В. Сухомлинський, З. Нечипорук, А. Яскажук, Г. Катренко). Ці роботи та публікації й дисертації наступних років слугують емпіричним матеріалом, необхідним для формування методологічного знання з організації та проведення досліджень проблем управління освітою. З 1950-х років відбувається формування вітчизняної теорії управління, розвиток якої має забезпечити методологія дослідження, яка відповідає специфіці предметної галузі.

Верхня хронологічна межа (2018 рік) відзначає десятиріччя (2008 – 2018 рр.) від захисту першої дисертації під шифром 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» та є умовною сучасною межею розгляду предмета дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теорія наукового пізнання, філософські закони про єдність процесів і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності, положення філософії нестабільності (І. Пригожин), теоретичні концепції логіки наукового знання (П. Йолон, С. Кримський, Б. Парахонський та ін.), положення системного підходу (В. Беспалько, І. Блауберг, Дж. Гараєдаги, Ю. Конаржевський, П. Копнін, В. Краєвський, О. Крушельницька, А. Кузнєцова, Н. Кузьміна, В. Лекторський, В. Садовський, В. Сластьонін, Ю. Сурміна, Є. Хриков, Г. Щедровицький, Є. Юдіна та ін.), положення синергетичного підходу як концептуальної основи педагогічних досліджень (М. Богуславський, В. Ільїн, В. Ігнатова, О. Князева, В. Кремень, С. Курдюмов, В. Лутай, М. Таланчук, В. Федоров, В. Цикін, О. Чалий та ін.), положення парадигмального підходу (Т. Кун) та засади застосування його в історико-педагогічних дослідженнях (О. Адаменко, М. Богуславський, Л. Ваховський, Б. Гершунський, Г. Корнетов, О. Сухомлинська та ін.), вимоги до історико-педагогічного дослідження (М. Богуславський, Н. Гупан, О. Сухомлинська та ін.), положення про залежність розвитку педагогіки від її рефлексії, вимоги до оцінювання стану педагогічної науки (О. Адаменко, С. Гончаренко, В. Курило, О. Сухомлинська, Є. Хриков та ін.), засади критеріально-комплексного підходу до оцінки педагогічних явищ (В. Курило), фундаментальні положення наукознавства й методології науково-педагогічних досліджень (Б. Гершунський, В. Загвязинський, В. Краєвський, О. Крушельницька, В. Сластьонін, Ю. Сурмін, В. Онопрієнко, В. Полонський, Г. Щедровицький, Є. Хриков та ін.), теорії управління освітою (Г. Єльнікова, Л. Калініна, О. Касьянова, Ю. Конаржевський, В. Кремень, В. Крижко, Т. Лукіна, В. Маслов, В. Пикельна, Т. Сорочан, А. Харківська, Є. Хриков та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети застосовано комплекс методів: аналіз методологічних та науково-педагогічних джерел – для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення сутності

базових понять дослідження, розкриття сутності процесу розвитку методології дослідження проблем управління освітою; метод основного масиву, монографічний і вибірковий методи – для формування масиву першоджерел; наукометричний метод (статистичний аналіз) – для підрахунку кількості публікацій, дослідження динаміки змін кількості наукової продукції, кількості науковців, вивчення рейтингу та кількості ЗВО, тематики та кількості наукових конференцій з проблем управління освітою та методології досліджень, кількості журналів та ін.; кількісні методи аналізу документів (контент-аналіз) – для визначення динаміки використання методологічних підходів, методів у наукових дослідженнях в певний період часу; нетнографічний метод – для вивчення вебсайтів українських журналів з баз Scopus та WoS; аналіз, синтез і концептуалізація – для формулювання основних положень дослідження; структурно-функціональний, системний аналіз з метою визначення сутнісних ознак методологічних засад дослідження проблем управління; індуктивний, дедуктивний, хронологічний, порівняльно-зіставний методи – для інтерпретації результатів аналізу масиву першоджерел, виявлення чинників, які впливають на розвиток методологічних засад; компаративний аналіз – для зіставлення світового та вітчизняного досвіду організації і проведення досліджень; узагальнення та прогнозування – для визначення тенденцій та напрямів розвитку методології дослідження проблем управління освітою.

Джерельна база дослідження. На різних етапах наукового пошуку було використано 3222 джерела, у тому числі 28 іноземними мовами. Основою дослідження стали:

монографії, статті, посібники вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені філософії та методології науки (І. Блауберг, П. Йолон, В. Копнін, В. Кохановський, С. Кримський, Т. Кун, В. Лекторський, О. Новіков і Д. Новіков, Л. Озадовська, В. Онопрієнко, Б. Парахонський, В. Садовський, Ю. Сурмін, М. Туленков, В. Шейко, В. Штанько, В. Штофф, Г. Щедровицький, Е. Юдін та ін.; роботи з методології педагогічних досліджень та історії педагогіки (О. Адаменко, Ю. Бабанський, О. Баскаков, М. Богуславський, В. Бондар, Л. Ваховський, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Н. Гупан, В. Загвязинський, В. Краєвський, О. Крушельницька, В. Курило, Н. Кузьміна, В. Лозова, П. Образцов, О. Сухомлинська, Я. Скалкова, М. Скаткін, В. Полонський, Є. Хриков та ін., аналіз яких дав нам змогу розробити методологію дослідження та розкрити сутність його предмета;

дослідження М. Брея, Б. Адамсона, М. Мейсона, Г. Феарбразера С. Івахненкова, Дж. Конбера та ін. щодо світової практики досліджень у педагогіці та менеджменті; О. Адаменко, Н. Васиньової, А. Димитрієва, Н. Мисько, І. Ситар, О. Шевченко, присвячені різним аспектам розвитку вітчизняної теорії управління;

першоджерела та автентичні матеріали – статті, книги, дисертації та автореферати дисертацій вітчизняних науковців, присвячені питанням управління освітою; зі загальнонаукової методології, методології педагогічних досліджень та методології досліджень проблем управління. Загалом у ході дослідження було проаналізовано 550 дисертацій, 495 книг та 1710 статей з проблем управління освітою; 87 дисертацій, 339 книг та 380 статей з методології досліджень.

бібліографічні покажчики; словники; тематична бібліографія; звіти про педагогічні читання й конференції; переліки міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти і молодих учених; звіти про наукову діяльність АПН України; звіти про засідання ВАК України; нормативно-правова документація, яка регламентує науково-педагогічну діяльність (Вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій, Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук, Положення про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, Критерії конкурсного відбору виконавців державного замовлення на підготовку магістрів у закладах вищої освіти, які знаходяться у сфері управління МОН, паспорти наукових спеціальностей та ін.); переліки вітчизняних періодичних видань у наукометричних базах Scopus, Web of Science, інформацію про міжнародні наукові проекти та ін.

у процесі роботи були задіяні ресурси Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, опрацьовані статистичні та інформаційні матеріали з офіційних сайтів: МОН України, Інформаційної системи «Конкурс», Open Science in Ukraine, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, громадських наукових організацій, вебсайти українських журналів з баз Scopus та WoS, сайти вітчизняних ЗВО, видавництв та періодичних видань, до тематики яких входять проблеми управління освітою; опрацьована тематика публікацій з сайтів вітчизняних журналів, які спеціалізуються на проблемах управління освітою («Теорія і методика управління освітою» (Theory and methods of educational menedgment), «Освіта і управління» (Education and Menegment), «Директор школи, ліцею, гімназії»).

Наукова новизна та теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* визначено стан та особливості розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.; обґрунтовано поняття «розвиток методології дослідження проблем управління освітою» як процесу, що зумовлює дослідження його етапів, а також як результату цього процесу, який розкривається крізь складники методології дослідження проблем управління освітою (методологічні засади), які саме підлягають змінам і характеризуються рівнем розвитку теорії управління освітою, теорії методології дослідження в галузі управління освітою та реалізованістю методологічних положень у наукових розвідках аналізу проблем управління освітою; обґрунтовано критерії оцінки рівня розвитку методології дослідження проблем управління освітою, які передбачають аналіз розвитку теорії управління освітою, розвитку методологічного знання з дослідження проблем управління освітою, реалізованість методологічних положень у наукових дослідженнях проблем управління освітою; систематизовано масив публікацій і дисертацій українських авторів з питань управління освітою і з методології дослідження проблем управління освітою дослідного періоду та здійснено їхній цілісний ретроспективний аналіз, на основі якого охарактеризовано розвиток теорії управління освітою та методологічного знання з дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки у період з другої половини ХХ ст.

до початку ХХІ ст.; окреслено особливості реалізації методологічних положень у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою; обґрунтовано періодизацію розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.), за якою надано характеристику розвитку методології дослідження проблем управління освітою; визначено прогностичні тенденції та подальші напрями розвитку методології дослідження проблем управління освітою; окреслено коло завдань, які потребують вирішення для підвищення якості досліджень у галузі управління освітою;

– *удосконалено* визначення змісту поняття «проблеми управління освітою», що зумовило вибір наукової продукції для аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою; сутність поняття «методологічний підхід» як стрижневої методологічної засади у трьох просторових характеристиках – парадигмальній, синтагматичній й прагматичній;

– *набули подальшого розвитку* загальні наукові уявлення про методологічні засади вивчення проблеми розвитку методології дослідження проблем управління освітою, сутність методології наукового дослідження, особливості розвитку теоретичного знання, зміст та специфіку застосування методологічних підходів, формування наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою та методології дослідження проблем управління освітою, сформованість теорії управління освітою у вітчизняній педагогічній науці, фактори розвитку методології дослідження проблем управління освітою.

Практична значущість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що його положення й висновки можуть бути застосовані науковцями при розробленні та обґрунтуванні методології досліджень, присвячених проблемам управління освітою; представлений у дисертації фактичний матеріал, а також зроблені узагальнення можуть бути використані при підготовці підручників та навчальних посібників з методології дослідження проблем управління освітою, у процесі викладання відповідних курсів, спецкурсів і спецсемініарів у закладах вищої освіти.

Усвідомлення науковцями визначених у дослідженні тенденцій та напрямів розвитку методології дослідження проблем управління освітою, вирішення визначених відповідно до них завдань сприятиме підвищенню якості наукових досліджень у сфері управління освітою та розвитку методологічного знання, а також подальшого розвитку вітчизняної теорії та практики управління освітою.

Особистий внесок авторки в роботі, опублікованій у співавторстві, полягає у розкритті специфіки методології досліджень проблем управління освітою у відповідній статті монографії [2].

Апробація дисертації. Основні положення, отримані результати дослідження доповідались та обговорювались на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародні* – «Actual Problem of Science and Education (APSE – 2016)» (Будапешт, Угорщина, 2016), «Science without boundaries – development in 21st century» (Будапешт, Угорщина, 2016), «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання» (Київ, 2016), «Modern Methodology of Science and Education» (Дубаї, ОАЕ, 2017), «Topical problems of modern science» (Варшава, Польща, 2017), «Topical researches of the World Science» (Дубаї, ОАЕ, 2017), «Science and Education –

Our Future» (Дубаї, ОАЕ, 2017), «International Trends in Science and Technology» (Варшава, Польща, 2018), «Pedagogy and Psychology In an Era of Increasing Flow of Information – 2018» (Варшава, Польща, 2018), «Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization – 2018» (Будапешт, Угорщина, 2018), «Challenges of modernization of pedagogical education in Ukraine and EU countries» (Сандомир, Польща, 2018), «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2019), «Modernization of the educational system world trends and national peculiarities» (Каунас, Литва, 2019), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2019), «Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі» (Київ, 2019), «Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах» (Дніпро, 2020); *всеукраїнська* «Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління» (Маріуполь, 2017); *регіональні* – «Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій» (Старобільськ, 2015 – 2018, 2019).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Управління якістю освітньої діяльності шкіл мистецтв в сучасних умовах» зі спеціальності 13.00.06 – теорія і методика управління освітою захищено в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» у 2012 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Результати та основні положення дисертаційної роботи висвітлено в 44 одноосібних публікаціях, зокрема: 1 одноосібна монографія; 42 статті, які відображають основні наукові результати, з них – 1 стаття у колективній монографії, 15 статей у наукових фахових виданнях України, 14 статей у міжнародних періодичних виданнях та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 12 тез і доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій; 1 стаття, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'ятьох розділів та висновків до них, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел (3222 найменування, з них 28 іноземними мовами), 6 додатків на 50 сторінках. Ілюстративний матеріал подано в 7 таблицях, 21 рисунку. Загальний обсяг дисертації становить 886 сторінок, з них 534 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження; представлено концепцію дослідження; розкрито теоретико-методологічні засади дослідження; висвітлено наукову новизну й практичне значення дисертації; подано відомості про апробацію отриманих результатів.

У першому розділі – «**Теоретико-методологічні засади дослідження**» представлено наукове обґрунтування методологічних засад аналізу методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); уточнено категоріально-понятійний апарат дослідження; здійснено обґрунтування критеріїв аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Розгляд процесу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) здійснено відповідно до чотирьох рівнів методології: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, технологічного.

На *філософському рівні* методології розглянуто розвиток методології дослідження проблем управління освітою відповідно до теоретичних концепцій логіки наукового знання, фіксації теоретичного знання в тексті за допомогою мови науки, меж наукової раціональності, розроблені вітчизняними філософами П. Йолоном, С. Кримським, Б. Парахонським та ін. Використання положень діалектичного підходу дозволило дослідити методологічні засади як явище, що перебуває в постійному розвитку, вивчити його у зв'язках і взаємодії з іншими явищами, виявити моменти переходу кількісних змін у якісні, які характеризують етапність цього процесу. Застосування принципу єдності теорії та практики зумовило вивчення як теоретичних форм методологічного знання, яке висвітлюється у наукових працях з методології, так і розгляд реалізації методологічних положень у дослідницькій науковій діяльності, що передбачає аналіз дисертацій з проблем управління освітою.

На *загальнонауковому рівні* з позицій системного підходу (В. Беспалько, І. Блауберг, Дж. Гараєдаги, Ю. Конаржевський, П. Копнін, В. Краєвський, О. Крушельницька, А. Кузнєцова, Н. Кузьміна, В. Лекторський, В. Садовський, В. Сластьонін, Ю. Сурмін, Є. Хриков, Г. Щедровицький, Є. Юдін та ін.) конкретизовано сутність методології дослідження проблем управління освітою як системного об'єкта, якому притаманні всі характеристики системи (цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозалежність її розвитку із зовнішнім середовищем, багатоваріантність опису системи тощо); здійснено системний розгляд діяльності вітчизняних науковців, які займалися дослідженням проблем управління освітою та результатів цієї діяльності.

Відповідно до положень синергетичного підходу (М. Богуславський, В. Ільїн, В. Ігнатова, О. Князева, В. Кремень, С. Курдюмов, В. Лутай, І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Хакен та ін.) розглянуто сучасний стан дослідного явища як певного етапу його розвитку, визначено тенденції та напрями подальшого розвитку методології дослідження проблем управління в сучасних умовах нестабільності.

Використання у дослідженні парадигмального підходу (Т. Кун) та наробок вітчизняних науковців щодо використання його положень у педагогічних дослідженнях (О. Адаменко, М. Богуславський, Л. Ваховський, Б. Гершунський, О. Сухомлинська та ін.) дозволило простежити досліджуване явище на різних етапах і періодах розвитку української системи освіти та науки і покласти в основу періодизації досліджуваного явища не тільки соціокультурні детермінанти, а й науково-педагогічні чинники.

Окреслені в наукознавстві сутнісні характеристики науки, форми організації наукової діяльності, наукові комунікації та системи норм і цінностей, зовнішні чинники її розвитку та внутрішні соціальні відносини (у межах наукового співтовариства) (О. Адаменко, С. Кримський, В. Лекторський, В. Онопрієнко, Н. Теппер, В. Швирьов, Е. Юдін та ін.) обумовили аспекти розгляду предмета дослідження. Вивчення процесів розвитку методології досліджень проблем

управління освітою щодо відповідності «внутрішньої логіки науки» зумовило виявлення спадкоємності в нових наукових теоріях, у появі методологічних підходів та методів; вивчення норм та правил наукової діяльності, які корегують наукову діяльність та цим впливають на розвиток науки.

На *конкретно-науковому рівні*, згідно законів та закономірностей розвитку освіти, теорії управління, сутності категорій, понять, явищ, процесів, які стосуються предмета дослідження (О. Адаменко, С. Гончаренко, В. Курило, О. Сухомлинська, Є. Хриков та ін.), окреслено складові елементи та вектори аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою. На основі теоретичних положень щодо сутності та особливостей розвитку теорії управління освітою (О. Адаменко, Г. Єльнікова, В. Курило, В. Маслов, В. Пикельна, Є. Хриков та ін.) проаналізовано та визначено стан розвитку теоретичного знання у галузі управління освітою. Відповідно вимогам до історико-педагогічного дослідження (М. Богуславський, Н. Гупан, О. Сухомлинська та ін.) спрямовано дослідну діяльність та визначено структуру викладення матеріалів дослідження. Положення методології науково-педагогічних досліджень (Б. Гершунський, В. Загвязинський, В. Краєвський, В. Сластьонін, Ю. Сурмін, Г. Щедровицький та ін.) стали підставою розуміння сутності предмета дослідження. Положення теорії управління освітою (Г. Єльнікова, Л. Калініна, Ю. Конаржевський, В. Кремень, В. Крижко, Т. Лукіна, В. Маслов, В. Пикельна, Т. Сорочан, А. Харківська, Є. Хриков та ін.) стали основою вивчення управлінських умов, які впливають на наукову діяльність в освітній сфері. На основі положень теорії «створення умов» Є. Хрикова прогнозовано розвиток методології досліджень проблем управління освітою. Детальний, якісний та об'єктивний аналіз та оцінка розвитку досліджуваного явища забезпечено критеріально-комплексним підходом (В. Курило), на основі якого обґрунтовано й використано в ході дослідження систему критеріїв аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

На *технологічному рівні* дослідження для формування джерельної бази використано методи несуцільного дослідження: метод головного масиву для дослідження дисертаційних робіт і монографій 1950 – 1980-х років (у зв'язку з відносно невеликою їхньою кількістю) та вибіркового методу для вивчення дисертаційних робіт, монографій з 1990-х років до 2018 року включно, а також публікацій, науково-методичної та іншої літератури всього досліджуваного періоду. Засобами наукометричного аналізу семантичного спектра назв публікацій і дисертацій з проблем теорії управління закладами освіти, методології досліджень окреслено тематичну спрямованість цих досліджень. За допомогою наукометричного методу підрахунку кількості публікацій досліджено динаміку змін кількості наукової продукції, присвяченій теорії управління освітою, методології досліджень проблем управління освітою окремо до кожного типу джерел. Статистичний аналіз використано для вивчення рейтингу та кількості ЗВО в різні десятиріччя, тематики та кількості наукових конференцій з проблем управління освітою та методології досліджень, кількості науковців, які розробляють цю проблематику, кількості наукових журналів з цього питання за роками, співвідношення типів наукової продукції та ін. Нетнографічним методом вивчено

вебсайти українських журналів з баз Scopus та WoS та визначено тематичну спрямованість журналів. На основі порівняльного аналізу досліджено нормативно-правову документацію, яка регламентує науково-дослідну діяльність, та виявлено зміни у вимогах до дисертацій та авторефератів дисертацій; методом компаративного аналізу виявлено суттєві відмінності у світовій та вітчизняній практиці організації та проведення наукових досліджень тощо.

На підставі аналізу наукової літератури, понятійно-термінологічного апарату, понад 70 визначень понять «методологія», «методологія дослідження», «методологія пізнання», «методологія науки», «методологія педагогіки», «методика», «метод», які наведено у словниках, підручниках, навчальних посібниках, монографіях з'ясовано, що історія розвитку методології у вітчизняній науці сприяла поширенню трактування поняття методології у двох сенсах: широкому та вузькому, що не відбиває її сутності. Виявлено приклади ототожнення методології з теоретичним аспектом дослідження, з філософією, з філософією освіти, з наукою про організацію будь-якої діяльності взагалі, з ученням про методи, з логікою, що не відповідає її функційному призначенню та предметному полю. Виходячи з концептуального положення, що предмет методології науки відокремлює її від логіки науки й філософії, досліджено предмет методології науки. З'ясовано, що методологія науки займається вивченням тих засобів, методів і прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання отримує нові знання про реальну дійсність. А оскільки ці методи й засоби дослідження застосовуються в процесі наукового пізнання, то слід говорити не про методологію взагалі, а про методологію наукового дослідження або пізнання. Проведений аналіз поняття «методологія» виявив, що воно розглядається з позиції отримання нового знання в процесі діяльності, що передбачає розкриття принципів, методів і прийомів досягнення істини в процесі дослідження (методологія наукового дослідження), а також як результат, підсумок цього процесу, тобто як наявне знання (методологія аналізу наявного наукового знання). По суті йдеться про методологію пізнання в різних аспектах: як процес отримання нового знання і як результат цього процесу, що свідчить про різні функції методології. Отже, наведений у розділі аналіз сутності понять, аналіз предмета та функцій методології дослідження за визначеннями науковців (В. Гмурман, М. Данилов, П. Коппін, Ф. Корольов, П. Образцов, М. Скаткін, Ю. Сурмін, М. Туленков та ін.), принципів (С. Ілларіонов), особливостей методології соціального пізнання (Ю. Сурмін, М. Туленков) дає змогу розглядати методологію наукового дослідження як актуальної і з теоретичного, і практичного погляду, частина загальної методології пізнання, яка визначає стратегію дослідження та розкриває особливості й ознаки методологічних підходів та методів дослідження за їхніми спільними ознаками і глибиною, а також за рівнями наукового пізнання.

Проведений у розділі аналіз сутності поняття «розвиток» у працях науковців (Б. Грушин, Н. Еліас, Б. Кедров, Н. Луман, А. Тремль, Ф. Шмідт, В. Столяров та ін.) дає підґрунтя для його розуміння в нашому дослідженні як необоротної, спрямованої, закономірної зміни матеріальних та ідеальних об'єктів.

На підставі здійсненого уточнення базових понять дисертації визначено головне поняття «розвиток методології дослідження проблем управління освітою»

як процес, який протікає у певний період часу, що зумовлює розгляд його етапів; а також як результат цього процесу, що розкривається через складники методології дослідження проблем управління освітою (методологічні засади), які підлягають змінам і характеризуються рівнем розвитку теорії управління освітою, теорії методології дослідження в галузі управління освітою та рівнем реалізації методологічних положень у дослідженнях проблем управління освітою.

На основі уточнення понять «проблема», «наукова проблема», «проблеми управління», «управління», «управління освітою» визначено сутність ще одного з базових понять дослідження – «проблеми управління освітою» як значущі проблеми на різних рівнях управління освітою, які виникають у діяльності керівної системи зі створення комплексу умов, необхідних для здійснення освітніх процесів, функціонування та розвитку закладів освіти; спричинені об'єктивно наявними суперечностями між потребами й можливостями, новими вимогами та наявною освітньою системою, необхідністю й наявністю засобів досягнення освітніх цілей у певних умовах, розв'язання яких можливе тільки засобами науки. Уточнення сутності цього поняття зумовлює вибір наукової продукції для аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою, яка має бути присвячена розгляду проблем управління освітою відповідно до проблематики наукової спеціальності 13.00.06.

Уточнення у науковій літературі сутності поняття «критерій», «показник», функцій критеріїв, опрацювання критеріїв оцінки результатів і самого процесу наукових досліджень у працях учених (Ю. Бабанський, С. Гончаренко, В. Краєвський, В. Полонський, Ю. Сурмін, В. Горовий, Л. Дубровіна, Д. Новиков, О. Орлов та ін.), у яких проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід оцінювання наукової діяльності; вимог до розробки комплексу критеріїв оцінки розвитку освіти, педагогічної думки і теорії у роботах В. Курила, Є. Хрикова; положень критеріально-комплексного підходу (В. Курило), критеріїв розвитку науки В. Кохановського; критеріїв оцінки розвитку педагогічної науки, педагогічної думки і теорії управління освітою у розвідках О. Адаменко, Є. Хрикова, А. Димитрієва, В. Курила, Н. Васиньової, О. Шевченко надало можливість обґрунтувати систему критеріїв та показників, яка поєднує сукупне використання кількісних і якісних показників.

Критеріями розвитку методології дослідження проблем управління освітою визначено:

– *розвиток теорії управління освітою*, показниками якої виступають розробленість понятійно-термінологічного апарату; відповідність розвитку вітчизняної теорії управління освіти внутрішній логіці розвитку науки; розширення дослідницької проблематики; характеристика наукової продукції з проблем управління освітою; інституалізація науки в галузі управління освітою; розвиток системи науково-педагогічної комунікації; характеристика суб'єктів наукових досліджень проблем управління освітою (загальна кількість науковців; рівень їхньої кваліфікації; світове визнання їхніх наукових надбань).

– *розвиток методологічного знання з дослідження в галузі управління освітою*: показниками якої виступають: відповідність розвитку методології досліджень проблем управління освіти внутрішній логіці розвитку науки;

розширення дослідницької проблематики; характеристика науковців, які займалися проблемами методології в галузі управління освітою; розвиток системи науково-педагогічної комунікації; характеристика наукової продукції з питань методології досліджень проблем управління освітою: монографії, дисертації, статті, методичні рекомендації, підручники, навчальні посібники, тематичні словники, тези доповідей та виступів, тематичні збірники праць, звіти про наукові дослідження; рівень розробленості понятійно-термінологічного апарату; інституалізація науки.

– *реалізованість методологічних положень у практиці наукових досліджень проблем управління освітою*, яка характеризується механізмами формування дослідницької проблематики та організації наукових досліджень; розробленістю засобів доказу наукового знання; рівнем розкриття сутності понять, що характеризують методологічні та теоретичні засади дослідження; розробленістю наукового апарату в дослідженнях проблем управління освітою.

Другий розділ – **«Розвиток вітчизняної теорії управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** присвячено розгляду процесу формування наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою; висвітленню інституційної організації вітчизняної науки управління освітою; окресленню системи наукової комунікації у сфері управління освітою в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); аналізу та характеристиці вітчизняної наукової продукції з проблем управління освітою зазначеного періоду; розгляду дослідницької проблематики в галузі управління освітою другої половини ХХ століття та початку ХХІ століття.

На підставі вивчення наукових праць, присвячених питанням розробки термінологічного апарату у сфері управління освітою (Г. Єльнікова, В. Крижко, О. Моїсєєв, М. Мурашко, В. Пикельна, М. Поташник, Є. Хриков, М. Черпінський та ін.), однозначності термінів у педагогіці (В. Бондар, М. Галагузова, Г. Штинова, В. Краєвський, Є. Хриков та ін.), запозичень у сучасній українській літературній мові (Н. Гудима), аналізу термінології теорії управління освітою (О. Адаменко, Н. Місько, Є. Хрикова) уточнено сутність понять «категорія», «поняття», «термін», «терміносистема», «тезаурус», «термінологія», «понятійно-категоріальна система», розглянуто особливості утворення понять, зовнішні й внутрішні чинники, методологію формування понятійно-термінологічного апарату теорії управління освітою. Розуміння сутності тезаурусу теорії управління освітою як моделі терміносистеми вітчизняної теорії управління освітою дає можливість розглядати його як метод опису терміносистеми теорії управління освітою та свідчить про його методологічну функцію. Встановлено, що розвиток наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою зумовлений різними чинниками, одним із яких є методологія досліджень проблем управління освітою, від рівня розвитку якої залежить однозначність формулювань понять, обґрунтованість уведення нових понять, спрямованість розширення проблемного поля наукових досліджень, наслідком чого є певне тематичне спрямування понять наукового тезаурусу.

З'ясовано, що зміни наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою мають кількісний і якісний характер; оновлення та зростання наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою відбувається, починаючи з 1980-х рр., і на сьогодні не завершено; стрімкий розвиток понятійно-категоріального

апарату вітчизняної теорії управління освітою починається з 1990-х років у зв'язку з набуттям України незалежності, демократизацією управління, реформуванням освітньої галузі, проникненням західних теорій у вітчизняний науковий простір, посиленням міжпредметних зв'язків та впровадженням нових методів досліджень. З'ясовано, що значний вплив на формування наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою, починаючи з 2005 р., здійснили ідеї управління якості, закладені у стандартах ISO, упровадження яких в Україні відбулося завдяки приєднання її до Болонського процесу. Виявлено зменшення кількості нових понять в останнє десятиріччя, що свідчить про їх уточнення в межах наукових досліджень за новою спеціальністю 13.00.06. «Теорія і методика управління освітою». Констатовано, що зміни понятійно-термінологічної системи управління освітою відповідають змінам загальної управлінської парадигми.

На підставі аналізу сутності та форм інституційного та комунікаційного забезпечення науки, які є факторами розвитку теоретичного знання й наукової галузі з управління освітою в цілому, у розділі розглянуто інституційні та комунікаційні системи як непрямі показники розвитку теорії управління освітою.

За результатами аналізу інституційних форм організації вітчизняної науки управління освітою встановлено, що наукова теорія управління освітою має свої інститути щодо відтворення наукових кадрів, спеціалізовані ради із захисту дисертацій; інституціями, які забезпечують комунікаційну взаємодію між науковцями, є ЗВО, видавництва, громадські організації, міжнародні центри; реалізація комунікативної функції відбувається переважно на базі педагогічних видань, заходів, конференцій, проте з кінця 1990-х років в Україні видаються й періодичні видання, які спеціалізуються на проблематиці управління освітою. З'ясовано, що на етапі становлення перебуває розвиток співпраці з міжнародними донорськими організаціями та фондами, які підтримують дослідження, та громадське управління освітою. Виявлено відсутність спеціалізованих науково-дослідних установ, які досліджують проблематику управління освітою в Україні, відповідні дослідження зазвичай здійснюються університетськими кафедрами національних педагогічних університетів. Отримані дані свідчать про сформованість системи інституційного забезпечення розвитку вітчизняної теорії управління освітою, яка складається, як зі спеціалізованих інституцій, так і з інституційних форм педагогічної науки.

На підставі аналізу розвитку системи науково-педагогічної комунікації в галузі управління освітою встановлено, що реалізація комунікативної функції в науковій спільноті, яка здійснює дослідну роботу у сфері управління освітою, відбувається переважно на базі педагогічних видань, заходів і конференцій, а також журналів з державного управління, економічного та психологічного спрямування. Виявлено вузьке коло спеціалізованих періодичних фахових видань, спеціалізованих конференцій. На підставі аналізу нормативно-правових документів з'ясовано, що в Україні розроблено механізми інтеграції української науки до міжнародного простору та підвищення наукової й професійної активності науково-педагогічних працівників. Виявлено обмеження можливостей українських науковців щодо апробації своїх досліджень з проблем управління освітою у вітчизняних журналах наукометричних баз Scopus та WoS, що спричинене вузькою

спрямованістю тематики видань та відсутністю спеціалізованих журналів. Визначено, що система науково-педагогічної комунікації, яка забезпечує розвиток теорії управління освітою, сформована переважно на базі комунікаційних каналів педагогічної та суміжних наук.

На підставі аналізу наукової продукції з проблем управління освітою констатовано сформованість в Україні наукової спільноти дослідників проблем управління освітою, які підтвердили свою кваліфікацію захистом дисертаційних робіт (понад 450 учених). З'ясовано, що проблемам управління освітою присвячено 91 докторське дослідження, більшість з яких (59 робіт (65%)) захищено в останнє десятиріччя (2008 – 2018 рр.), з них 39 дисертацій (43%) уже під шифром 13.00.06. Також під цим шифром в останнє десятиріччя (2008 – 2018 рр.) захищено 144 дисертації, що становить 58% від загальної кількості захищених у цей період дисертаційних праць із проблем управління освітою та розвитку освіти (з 248 дисертацій). Аналіз наукової активності авторів дисертацій виявив наявність в Україні регіональних наукових об'єднань, у яких досліджуються проблеми управління освітою. Встановлено, що під шифром спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» затверджено понад 300 тем дисертаційних робіт, 24% з яких – дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

У результаті розгляду динаміки зростання кількості різних типів книжкової продукції спостерігалось різне співвідношення одноосібних та колективних праць за періодами, виявлено стрімке зростання кількості книжкової продукції починаючи з 1990-х рр., збільшення кількості навчально-методичної літератури у (2000 – 2007 рр.), яка забезпечує навчання на нових управлінських спеціальностях у галузі освіти; збільшення кількості колективних наукових праць в останнє десятиріччя (2008 – 2018 рр.), у яких узагальнюється теоретичне знання та практичні результати управління різними типами освітніх установ.

Аналіз тематичного спрямування 550 дисертацій (з яких 514 дисертацій з педагогічних спеціальностей), семантичного спектра назви 495 книг та 1710 статей, присвячених проблемам управління освітою та виданих у період з 1950-х років до 2018 р. включно, виявив поступове розширення дослідницької проблематики, яка відбиває предметне поле в галузі управління освітою в межах чинної освітньої та управлінської парадигм у певні періоди часу, спрямованість на поглиблення знань щодо педагогічних та управлінських процесів, спадкоємність у розвитку теоретичного знання відповідно до внутрішньої логіки розвитку науки.

На підставі аналізу тематики захищених у 2008 – 2018 рр. дисертацій спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою», а також досліджень з педагогічних спеціальностей 13.00.01, 13.00.04, 13.00.10, присвячених проблемам управління освітою, з'ясовано, що більшість робіт спрямовано на вирішення провідних напрямів, які зумовлені вимогами Болонського процесу й визначені в Національній стратегії розвитку освіти в Україні та в роботах вітчизняних науковців. Проте значна частина досліджень спрямована на вирішення локальних управлінських завдань, що не сприяє забезпеченню випереджувального розвитку науки відносно потреб практики. Визначено, що недостатньо розробленими залишаються такі напрями, як стандартизація в галузі управління освітою, учнівське (студентське) самоврядування в системі управління закладами

освіти, дослідження системи державної атестації та акредитації навчальних закладів, демократизація управління освітніми закладами, державно-громадське управління закладами освіти, оптимальне поєднання централізації та децентралізації в управлінні закладами освіти, стратегічне управління, підвищення автономії освітніх закладів, управління закладами освіти в ринкових умовах, маркетинг технології в управлінні освітою, вивчення провідного зарубіжного досвіду управління освітою та створення управлінських умов євроінтеграції вітчизняної освіти.

Тематика наукової продукції періоду 2008–2018 рр. включає питання управління щодо всіх складників структури вітчизняної системи освіти, у цей період розробляються загальні питання управління освітою, аналізується розвиток теорії управління освітою, у зв'язку з чим можна говорити про формування вітчизняної загальної теорії управління освітою. Здійснений аналіз показав, що основним напрямом розвитку проблематики теорії управління стає пошук нових шляхів удосконалення системи управління освітою, вироблення позиції щодо різних проблем управління стосовно ринкових умов й на основі творчого осмислення передового світового досвіду. Отримані результати свідчать про якісні зміни в розвитку теорії управління освітою та формування її як цілісної системи.

Третій розділ – **«Розвиток методологічного знання з дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** присвячений висвітленню інституційного та комунікативного забезпечення розвитку вітчизняної теорії методології дослідження проблем управління освітою, аналізу понятійно-категоріального апарату методології дослідження проблем управління освітою, розгляду вітчизняної наукової продукції з питань методології дослідження проблем управління освітою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), аналізу семантичного спектру назв та спрямованості публікацій і дисертацій з методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

На підставі аналізу стану інституційного та комунікаційного забезпечення розвитку вітчизняної теорії методології дослідження проблем управління освітою встановлено залежність цього процесу від особливостей розвитку методологічного знання, яке формувалося в межах філософії, загальної методології марксизму-ленінізму та методології педагогічних досліджень, зумовили стан її інституційного та комунікаційного забезпечення. З'ясовано, що інституційна та комунікаційна системи, які забезпечують розвиток теорії управління освітою, перебувають у стані формування та здійснюється переважно на базі інституцій філософської та педагогічної галузей. Встановлено, що коло видань, які забезпечують комунікацію, досить різниться за науковою спеціалізацією, що зумовлено особливістю предмета методології досліджень у галузі управління освітою як міждисциплінарного явища. У цьому аспекті збільшується значущість міждисциплінарних видань. Спеціалізовані періодичні фахові видання з методології досліджень проблем управління освітою відсутні. Можливості публікацій у вітчизняних педагогічних, філософських та управлінських журналах наукометричних баз Scopus та WoS звужені тематикою видань. Виявлено декілька спеціалізованих конференцій з проблем методології гуманітарних наук. Комунікативних заходів, присвячених методології досліджень проблем управління освітою, не виявлено. Отже, ця

проблематика розглядається в межах питань управління освітою на конференціях педагогічного спрямування та на конференціях із проблем управління освітою.

Здійснений аналіз у ході дослідження формування понятійної системи методології дослідження проблем управління освітою показав, що існує декілька шляхів її розвитку. Перший – це конкретизація вже відомих понять у межах предмета наукової галузі. Саме цей спосіб сприяв виокремленню методології в самостійну наукову галузь із площини філософії. Також конкретизація загальнометодологічних понять відбувається на рівні конкретних наук. Другий спосіб розвитку понятійно-категоріального апарату теорії методології – це поповнення її поняттями інших наук, що відбувається завдяки поширенню міжпредметних зв'язків та використанню методів дослідження інших наукових галузей. Третій спосіб – це формування нових специфічних понять у межах методології досліджень проблем управління освітою у процесі науково-дослідної діяльності. Саме ці поняття відбивають особливості методології досліджень проблем управління освітою, їхнє формування відбувається на основі понятійної системи загального менеджменту та теорій управління освітою.

Встановлено, що основу терміносистеми методології досліджень проблем управління освітою становлять філософські категорії, поняття загальної методології пізнання та методології педагогічних досліджень, трактування яких зазвичай не адаптоване до специфіки досліджень управління освітою; поява специфічних понять, які характеризують процес і предметне поле досліджень проблем управління освітою, у терміносистемі методології досліджень проблем управління освітою відмічається починаючи з другого десятиріччя ХХІ століття; спеціалізовані видання з узагальнення її наукового тезаурусу відсутні. За результатами аналізу констатовано, що понятійно-категоріальний апарат теорії методології досліджень проблем управління освітою перебуває на стадії формування.

Здійснений аналіз понад 800 найменувань наукової продукції з питань загальнонаукової методології, методології педагогічних досліджень та методології дослідження проблем управління освітою підтвердив твердження, що формуванню теоретичного знання передують накопичення емпіричного матеріалу. З'ясовано, що в 1950 – 1970-ті роки теорія методології досліджень проблем управління освітою розвивалася виключно в межах загальної методології та методології педагогічних досліджень. Розвитком методологічної теорії займалися переважно науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти. Значний внесок у розвиток загальної методології пізнання здійснили такі вітчизняні вчені, як П. Копнін, С. Кримський, М. Попович, В. Гончаренко, Б. Парахонський, П. Йолон, Ф. Канак, А. Конверський, В. Удалов, Т. Ковальова, М. Касьян, Ю. Сурмін, Л. Дротянко, І. Дуцяк та ін. Розвиток теорії методології педагогічних досліджень здійснювали такі вітчизняні науковці, як В. Абраменко, О. Адаменко, О. Антонова, В. Бондар, Л. Ваховський, О. Вознюк, Б. Гершунський, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Курило, Е. Панасенко, С. Савченко, І. Сташевська, Є. Хриков, М. Черпінський та ін. Розробкою теорії методології досліджень проблем управління освітою займалися такі науковці, як Л. Гаєвська, Л. Калініна, Н. Островерхова, В. Пикельна, Є. Хриков, М. Черпінський та ін.

Констатовано, що на сьогодні наукова спеціальність «Теорія та методика управління освітою» недостатньо забезпечена ґрунтовними працями, дисертаційними роботами, навчально-методичною літературою, у яких має розкриватися специфіка методології дослідження відповідно до предмета наукової спеціалізації. Дослідники проблем управління освітою спираються на загальні методологічні засади педагогіки.

Виявлено окремі статті з методології дослідження проблем управління освітою (починаючи з 1960-х рр.); дисертації, навчально-методичну літературу, монографії, окремі розділи яких присвячені розгляду теорії методології досліджень проблем управління освітою (починаючи з 1980-х рр.). Відбулось зростання кількості всіх типів наукової продукції з методології дослідження у 2008 – 2018 рр., проте практично відсутня наукова продукція, яка цілком присвячена узагальненню засад та окресленню специфіки методології досліджень проблем управління освітою, окремі розробки в цьому напрямі здійснено в монографіях останнього десятиріччя. Встановлено, що методологія дослідження проблем управління освітою переважно знаходить висвітлення у конкретних дослідженнях. Отримані факти свідчать про поступовий розвиток теорії методології досліджень у галузі управління освітою та формування наукової спільноти, яка займається цією науковою проблемою.

У ході дослідження тематики наукової продукції з'ясовано, що до 1970-х років відбувається уточнення категоріального апарату, обґрунтування форм, законів, методів методології пізнання в межах філософії та логіки науки. На підставі узагальнення дослідної тематики встановлено, що починаючи з 1960-х років, у методології педагогічної науки розглядається проблематика, особливості організації, досвід проведення дидактичного дослідження, експериментальне вивчення навчального процесу та методи вивчення передового педагогічного досвіду, методики дослідження в галузі наукової організації праці.

Поняття «методологія» з'являється в назвах публікацій, починаючи з 1980-х років, що свідчить про відокремлення її від філософії та логіки та усвідомлення вченими методології як самостійної наукової галузі. Методологічні аспекти дослідження передового педагогічного досвіду займають центральне місце в тематиці наукової продукції 1980-х років, присвяченій проблемам методології педагогічних досліджень. Простежується взаємозв'язок її із тематикою публікацій та досліджень проблем управління освітою цього періоду, спрямованих на опис провідного управлінського досвіду. Значний внесок у розвиток методології досліджень проблем управління освітою зроблено М. Черпінським, який є автором першої статті з методики дослідження в галузі наукової організації праці (1966 р.) та інших публікацій. Також у розділі своєї дисертації 1989 р. він перший систематизує та визначає специфіку методів дослідження організаційно-управлінських проблем шкільної справи.

З'ясовано, що питання методології досліджень на рівні конкретних наук (педагогічних, соціальних, економічних, філологічних, психологічних, правових та ін.) активно розробляються у наукових працях починаючи з 1990-х років. У перших дисертаціях з питань методології досліджень у педагогіці висвітлюється застосування діагностичних експертних систем та проблема готовності вчителя до

дослідницької педагогічної діяльності. У ці роки з'являється науково-методична література з методології педагогічних досліджень, значно поширюється проблематика публікацій питаннями періодизації розвитку системи освіти, здійснення вимірювань у дослідженнях, визначення структури історико-педагогічного знання, суб'єкта, об'єкта й предмета дослідження, методологічних характеристик та критеріїв оцінки педагогічних досліджень. Аналіз тематики наукової продукції підтвердив, що засади методології дослідження проблем управління освітою розробляються в цей період у дисертаційних роботах і не знаходять висвітлення в публікаціях. Винятком є методичний посібник із теоретичних засад управління В. Пикельної, у якому параграф присвячено розгляду наукових підходів і методів дослідження в цій новій галузі.

Установлено, що дійсна диференціація педагогічного знання та започаткування процесу формування методології дослідження управління освітою відбувається протягом 2000 – 2007 р., про що свідчить поширення наукової продукції відповідної тематики. З'ясовано, що у ці роки з'являється багато публікацій з методології педагогічних досліджень щодо впорядкування понятійного апарату, співвідношення філософії та педагогіки, усвідомлення ролі методології, методів педагогічних досліджень, визначення основ історико-педагогічного аналізу, постановки проблеми дослідження, формування наукової новизни в дисертаціях, використання вибіркового методу, кваліметричного та системного підходів; значно зростає кількість науково-методичних праць з організації, координації, технології проведення педагогічних досліджень, продовжується висвітлення методологічних засад та досвіду проведення наукових пошуків. У дисертаціях з педагогічних спеціальностей аналізуються можливості та особливості застосування кваліметричного підходу, системного та компаративного аналізу з метою оцінки діяльності закладів освіти. У публікаціях з методології дослідження проблем управління освітою в центрі уваги науковців перебуває проблема оцінки науково-дослідних установ, діяльності та компетентності керівників і викладачів, продовжується розгляд окремих методів дослідження (здебільшого методів аналізу, програмного графу, моделювання та експерименту), наводяться програми конкретних досліджень. Поява нових напрямів у тематиці публікацій (визначення рівнів методологічного пізнання управлінської діяльності, наукових підходів до аналізу понять, характеристика тематики досліджень, структури досліджень проблем управління та використання інформаційних технологій у дослідженнях та ін.) свідчить про розширення кола проблематики. Встановлено, що теоретичні роботи щодо специфіки методології дослідження проблем управління освітою в цей період відсутні; у публікаціях цього періоду розглядається переважно досвід й опис методологічних засад конкретних досліджень у галузі управління освітою.

Установлено усвідомлення науковцями необхідності узагальнення емпіричних і теоретичних знань з методології дослідження проблем управління та виявлення її специфіки в останнє десятиріччя (2008 – 2018 рр.). У розділах окремих навчально-методичних праць порушуються питання методології досліджень проблем управління освітою. Збільшується кількість публікацій з методології педагогічного дослідження, у яких в цілому зберігається проблематика попередніх років. Новими напрямками у тематиці публікацій є розгляд методики формування джерельної бази

та технології проведення інноваційних та гендерних досліджень. Значну частину публікацій присвячено програмам, методологічним засадам конкретних досліджень, які захищаються в цей період уже переважно під шифром спеціальності 13.00.06, що свідчить про накопичення емпіричного матеріалу. Підвищується увага науковців до розгляду наукових підходів, які використовуються як методологічні засади досліджень проблем управління освітою (кваліметричного, полікритеріального, синергетичного, системного підходів та ін.). Серед методів у центрі уваги науковців залишаються методи аналізу, моделювання та методики й технології оцінювання.

На підставі проведеного аналізу встановлено, що логіка розвитку методологічного знання в галузі проблем управління характерна для розвитку методології досліджень інших наукових галузей. Виокремлено два шляхи формування теоретичного знання, а саме:

перший – у процесі здійснення наукових досліджень у галузі управління освітою, коли дослідник обґрунтовує методологію, добирає методи дослідження відповідно до його предмета, уточнює сутність понять або формулює нові поняття тощо;

другий – відповідає теоретичному рівню пізнання та спрямований на дослідження пізнавального процесу, його форм, прийомів, методів, понять та ін., а також на узагальнення, систематизацію знання, здобутого у практиці наукових досліджень у галузі управління освітою.

З'ясовано, що формування методологічного знання з дослідження проблем управління здійснюється переважно на основі досвіду проведення конкретних досліджень у галузі управління освітою. Проте другий шлях має важливе значення для формування теорії методології дослідження проблем управління освітою як системного явища.

Сучасний стан розвитку методологічного знання з дослідження проблем управління освітою визначено як етап формування на основі положень загальнонаукової методології та методології педагогічних досліджень під впливом теорії управління освітою. Характерними його ознаками визначено накопичення емпіричного матеріалу та формування наукового тезаурусу, про що свідчить зростання кількості всіх типів наукової продукції з методології дослідження проблем управління освітою в період 2008 – 2018 рр.; збільшення кола наукової спільноти, яка займається цією проблематикою; поширення проблемного кола тематики з питань методології досліджень проблем управління освітою у публікаціях та дисертаціях, поява специфічних понять у терміносистемі методології досліджень проблем управління освітою тощо.

У четвертому розділі – **«Аналіз реалізації методологічних положень у наукових дослідженнях проблем управління освітою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** окреслено вектори розгляду реалізації методологічних положень у дослідженнях проблем управління освітою; досліджено реалізацію методологічних засад у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); розкрито зміст та специфіку застосування методологічних підходів досліджень; розглянуто використання наукових методів у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

На підставі аналізу різних поглядів науковців щодо сутності поняття «підхід», «науковий підхід», «методологічний підхід», функційного призначення, структури методологічних підходів (В. Бусел, О. Грицанов, В. Жигір, Н. Іпполітова, З. Курлянд, В. Мацкевич, О. Новиков, О. Петров, С. Сисоєва, Н. Стефанов, Ю. Сурмін, М. Туленков, Є. Юдін та ін.), зауважень та рекомендацій науковців щодо вибору методологічних підходів у конкретних дослідженнях (С. Гончаренко, Н. Іпполітова, Є. Хриков) уточнено сутність поняття «методологічний підхід». Встановлено, що методологічний підхід у дослідженні виступає інструментом реалізації методологічних положень, що зумовило концентрацію нашої уваги на розгляді практичного застосування методологічних підходів у дослідженнях поряд з іншими методологічними засадами. Розгляд поняття «методологічний підхід» у парадигмальній, синтагматичній й прагматичній характеристиках, передбачає наявність у методологічному підході вихідних концептуальних положень, системи принципів, які визначають погляд на об'єкт та впливають на цілі й стратегію дослідження, а також інструментарію для його реалізації (прийомів, процедур, методів опису, аргументацій та доказу результатів). Таке розуміння поняття дозволило визначити напрями аналізу практичної реалізації методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою, а саме: відповідність задекларованих методологічних підходів щодо розвитку наукової галузі, методологічного знання; доцільність їх використання відповідно до предмета дослідження; співвідношення з рівнями методології та відсутністю взаємовиключних підходів; відповідність їх принципам і положенням теорій, на які спирається дослідник; відповідність цілей, стратегії, методів та методик дослідження заявленим методологічним підходам. За результатами аналізу окреслено напрями розгляду реалізації методологічних положень у дослідженнях проблем управління освітою.

На підставі аналізу дисертацій та авторефератів з педагогічних спеціальностей, присвячених розгляду проблем управління освітою, розглянуто реалізацію методологічних засад у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Аналіз джерел здійснювався за десятиріччями, починаючи з 1950-х років та до 2018 року включно. У кожному десятиріччі проаналізовано зміст 50% – 75% авторефератів, що надало можливість узагальнити отримані результати відносно всього досліджуваного періоду. Окремо розглянуто дисертацій та автореферати дисертацій спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою». На основі квотного відбору, зі 144 досліджень, захищених під шифром цієї спеціальності у 2008 – 2018 рр., проаналізовано 97 робіт, з яких 27% – докторські, 73% – кандидатські дослідження.

За результатами аналізу встановлено, що у дослідженнях 1950 – 1980-х років методологічними засадами визначено роботи діячів марксизму-ленінізму, постанови, програми, рішення з'їздів КПРС; словосполучення «методологічна основа» вживається тільки в окремих дисертаціях 1960 – 1970-х років; у 1980-ті роки методологічні засади в більшості авторефератів позначаються окремим абзацом, що свідчить про усвідомлення їхнього значення науковцями. Констатовано, що у 1990-ті роки у 65% проаналізованих робіт методологічними засадами визначаються системний аналіз та системний підхід, а також похідні від

нього цілісний, системно-структурний, системно-цілісний та системно-діяльнісний підходи; у більшості авторефератів та дисертацій цих років у якості методологічних засад вказуються положення загальної теорії пізнання, окремі філософські положення, принципи діалектики, положення філософії освіти. Це свідчить, що у ці роки основою для наукових досліджень стає загальнонаукова методологія. Виявлені факти використання у дослідженнях діяльнісного особистісно-діяльнісного, рефлексивно-діяльнісного, аксіологічного, індивідуально-творчого, історичного, культурологічного, природовідповідного, діалогічного та ін. підходів, свідчить про розвиток методології педагогіки, яка стає основою для дослідників проблем управління. Використання у дослідженнях у якості методологічних засад теорії розвитку особистості, положення гуманістичної педагогіки, психології, етнопедагогіки, соціології та інших наук свідчить про усвідомлення науковцями значення міждисциплінарних зв'язків для дослідження управлінських процесів. З'ясовано, що конкретно-науковий рівень методології досліджень у проаналізованих дисертаціях та авторефератах дисертацій репрезентують теорії управління, внутрішньошкільного управління, а також специфічно-управлінські підходи (нормативно-комплексний, програмно-цільовий та ін.).

Тенденція до опису методології досліджень за 4-рівневою структурою Є. Юдіна набула розвитку у 2000-х роках. Встановлено, що у 54% розглянутих авторефератів спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» (2008 – 2018 рр.) відсутнє структурне виділення опису методологічних та теоретичних засад дослідження. Така тенденція спостерігається в авторефератах кандидатських дисертацій останніх років.

Виявлено недоліки щодо визначення методологічних засад, рівня розкриття сутності понять, що характеризують методологічні та теоретичні засади дослідження, недоцільність застосування методологічних підходів відносно наукової проблеми дослідження, їхнє суперечливе використання відносно один до одного, що свідчить про нерозуміння сутності призначення методологічних підходів науковцями, формальність виокремлення методологічних засад дослідження й неповну реалізацію в практиці дослідження задекларованих методологічних підходів, інтуїтивність організації дослідної діяльності тощо.

За результатами аналізу дисертацій та авторефератів дисертацій спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» виявлено 94 назви методологічних підходів, на які спираються науковці у своїх дослідженнях. На підставі аналізу наукової літератури надана стисла характеристика щодо походження та сутності цих методологічних підходів. За результатами аналізу авторефератів дисертацій окреслена сфера їхнього застосування у дослідженнях проблем управління освітою (функційне призначення, відповідність рівню методології, проблематиці дослідження тощо). Встановлено, що розглянуті підходи відповідають різним рівням методології, мають різне призначення та виконують відмінні методологічні функції в дослідженні: визначення напрямів аналізу предмета дослідження, його сутнісного розуміння, з'ясування освітніх процесів, вибір освітніх підходів для організації дослідної роботи, обґрунтування дослідних принципів і методів, обґрунтування та розробка моделей або технологій управління,

складник моделей управління (концептуальний, методологічний, діагностичний та ін.), розроблення діагностичного інструментарію тощо.

Встановлена залежність використання груп методологічних підходів відносно різних напрямів управлінської діяльності та рівнів управління, які досліджуються. Аналіз застосування методологічних підходів у дослідженнях в залежності від рівня управління показав, що для досліджень державного, регіонального рівнів управління системою освітою характерним є використання філософських підходів (онтологічний, глобалістичний, антропосоціальний, гносеологічний, аксіологічний, гуманістичний та ін.), які відповідають сучасній парадигмі та забезпечують управління системою освіти відповідно сучасних тенденцій. У дослідженнях управління на рівні закладу освіти, поряд із найбільш уживаними підходами набувають значення ситуаційний, стратегічний, адаптивний, процесний, ресурсний підходи. Виявлено групи підходів, які застосовуються у дослідженнях проблем управління якістю освіти, навчально-виховним процесом, розвитком особистості, професійним розвитком науково-педагогічних працівників та керівників, маркетинговою діяльністю та ін. Проте, специфіка використання методологічних підходів відносно дослідження різних типів освітніх установ є неявною, що зумовлено загальною єдністю управлінських завдань, які досліджуються.

З'ясовано, що найчастіше у дослідженнях використовують системний, особистісно зорієнтований, компетентнісний; синергетичний, діяльнісний підходи, які відбивають сучасну освітню та наукову парадигму. Визначено велику кількість підходів, які запозичено з інших наук: психології та педагогіки, філософії, історичних, філологічних, економічних та математичних наук, кібернетики, валеології, маркетингу та ін., що зумовлено складністю та міждисциплінарністю наукової проблеми управління освітою. Виявлено зростання впливу методології загального менеджменту на методологію дослідження проблем управління освітою в останнє десятиріччя, про що свідчить поширення використання управлінських підходів як методологічних засад у дослідженнях до 30% від їхньої кількості.

Проведений аналіз дисертацій та авторефератів з проблем управління освітою показав, що виключно у всіх роботах науковцями здійснено опис методів дослідження. Встановлено, що:

- у 1950 – 1960-х рр. характерним є застосування методів дослідження, спрямованих на вивчення та якісний опис управлінського досвіду, що свідчить про індуктивний спосіб продукування теоретичного знання;

- у 1970-х роках відбулося поширення ідей системного підходу, використання загальнонаукових теоретичних методів, філософського діалектичного методу пізнання;

- з 1980-х років у дослідженнях зустрічається поділ наукових методи на теоретичні й емпіричні. Цю класифікацію описує багато науковців радянського періоду (В. Давидов, В. Загвязинський і Р. Атаханов, Я. Скалкова та ін.). У ці роки науковцями активно використовуються методи системного аналізу, математичної статистики, головним методом досліджень стає експеримент. Виявлено, що першу спробу систематизації методів досліджень проблем управління освітою, а також визначення їхньої специфіки застосування зробив М. Черпінський (у докторській дисертації 1989 р.);

– у 1990-ті рр. сформувався основний перелік методів досліджень проблем управління освітою, в якому разом із філософськими та загальнонауковими теоретичними й емпіричними методами науковці адаптують до вирішення задач досліджень методи суміжних наук (менеджменту, історичних, педагогічних, соціологічних, психологічних та ін.). Крім експериментального методу, найбільш уживаними методами можна вважати моделювання, експертне оцінювання;

– 2000 – 2007 рр. залишаються тенденції попередніх років;

– у 2008 – 2018 рр., характерним є збільшення кількості методів завдяки їх запозиченню з інших наук (історичних, педагогічних, філософських, психологічних, математичних, економічних, менеджменту та ін.) та адаптації до досліджень проблем управління освітою. За результатами аналізу застосування методів досліджень в дисертаціях та авторефератах зі спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою», захищених у ці роки, окреслено сучасний стан системи методів досліджень проблем управління освітою, серед яких найбільш уживаними є різні форми аналізу, експеримент, моделювання, експертне оцінювання.

Про стрімкий розвиток методів досліджень у цій галузі свідчить зростання їхньої кількості в 10 разів за дослідний період. Виявлені факти суперечливого співвідношення застосування методів відповідно до зазначених у дослідженнях методологічних підходів, формального визначення наукових методів та відсутності єдиної їхньої класифікації свідчить про необхідність систематизації та узагальнення методологічного знання й підвищення методологічної грамотності науковців щодо специфіки використання методологічних підходів і методів у дослідженнях проблем управління освітою.

На основі проведеного аналізу встановлено, що розвиток методології дослідження проблем управління освітою відбувався від інтуїтивного визначення методології досліджень до усвідомлення значення методологічного знання й формування методології дослідження проблем управління освітою на основі методології педагогіки, менеджменту, загальнонаукової методології й методології суміжних галузей.

У п'ятому розділі – **«Основні тенденції та напрями розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці»** здійснено зіставлення світової та вітчизняної практики організації та проведення наукових досліджень; обґрунтовано періодизацію розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); окреслено особливості та визначено тенденції розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Визначення тенденцій та напрямів подальшого розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці потребувало зіставлення розуміння сутності поняття «методологія», визначення методологічних засад у дослідженні, вимог до організації й проведення наукових досліджень, прийнятих у світовій дослідній діяльності з вітчизняними вимогами до дисертацій й авторефератів, та практикою організації дослідної діяльності, формування дослідної тематики, механізмів фінансування тощо.

На основі аналізу трактування поняття «методологія» у словниках та роботах науковців (S. I. Irny, A. A. Rose, Fei Ma, K. E. Howell, R. Baskerville, Katsicas Sokratis K., M. Томпсон та ін.) встановлено, що розуміння цього поняття у світовій науці більше фокусує науковця на розробку стратегії дослідження, що, на наш погляд, відповідає сутнісному значенню терміну. Вивчення світової практики організації та проведення досліджень показало, що для з'ясування проблем управління освітою, які розглядаються у відкритих імовірнісних освітніх системах, для яких характерним є невизначеність результатів і наявність процесів самоорганізації, результативним вважається використання кейс-досліджень; велике значення надається порівняльним дослідженням освітніх систем інших країн, тенденцій та проблем їхнього розвитку, що сприяє усвідомленню недоліків та переваг вітчизняної системи освіти. У світовій науці поширеною є практика комплексних досліджень у межах проєктів міжнародних асоціацій, громадських організацій, що впливає на механізми формування проблематики та фінансування досліджень.

Аналіз формування дослідної тематики у вітчизняній науці показав, що в 1950–1960-х роках панував суб'єктивний засіб формування тематики, вибір теми дослідження зумовлювався переважно особистими інтересами науковця, що пов'язано з особливостями науковців-практиків того періоду, які здебільшого описували досвід своєї керівної діяльності.

Для 1970-х років характерним є застосування емпіричного засобу формування наукової проблематики, спрямованого на вирішення сьогоденних, прикладних завдань у поєднанні з директивними партійними установками. У 1980-ті роки з послабленням комуністичного режиму підвищився рівень суб'єктивізму у виборі дослідної тематики.

З 1990-х років встановлюється традиційний для сучасної вітчизняної педагогічної науки механізм формування проблематики досліджень, який поєднує суб'єктивний засіб та директивний спосіб, який суттєво не змінюється у наступні роки. Отже, встановлено, що в сучасній вітчизняній практиці організації досліджень відсутні механізми збору інформації з освітніх установ щодо актуальних проблем, які потребують наукового вирішення та узагальнення. Перспективними засобами організації дослідної діяльності визначено емпірично-гносеологічний, спрямований і на вирішення негайних практичних завдань, і на розвиток теорії управління освітою, та прогностичний, який забезпечує випереджальну роль теорії управління освітою.

На підставі аналізу результатів досліджень М. Брея, Б. Адамсона, М. Мейсона, Г. Феарбразера та ін. щодо застосування методологічних підходів та методів у світовій практиці порівняльних досліджень у педагогіці, С. Івахненкова, Дж. Конбера щодо вимог до проведення досліджень й написання дисертації доктора філософії (PhD) у США в галузі менеджменту, порівнянні їх із вітчизняними вимогами до наукових досліджень виявлено різницю на рівні методології організації досліджень, структури робіт, а також на рівні концептуальних відмінностей у розумінні сутності методології, вимог до обґрунтування результатів, наведення висновків.

Виявлено наступні особливості щодо організації та проведення досліджень у світовій практиці:

- розуміння методології дослідження як типу стратегії дослідження (експерименти, кореляційні дослідження, причинно-порівняльні дослідження, позитивістські кейси, мета-аналіз) та опису методів отримання й обробки результатів;

- поширення структури дисертацій, де окремі розділи присвячені розкриттю дослідницького питання / гіпотезі та меті дослідження; огляду літератури (переважно за останні 5 років з проблеми дослідження); методології дослідження; висновкам; дискусії;

- розуміння висновків дисертації як певного нового знання, часто єдиного спостереження або тези;

- відсутність у дисертаціях довідок про впровадження результатів дослідження, пропозиції щодо їх впровадження не є обов'язковими. Натомість вказуються можливі наслідки для подальших досліджень;

- філософським підґрунтям дослідження виступають позитивізм та інтерпретивізм;

- обов'язковим є використання методів математичної статистики;

- велике значення у роботах приділяється визначенню процедур, тонкощам планування й порядку здійснення дослідження, окресленню порядку проведення систематичного збору, аналізу та порівнянню емпіричних даних (якісних і кількісних);

- навчання науковців має практичне спрямування, про що свідчать результати аналізу навчальної літератури, яка призначена допомогти науковцю здійснити вибір дослідної стратегії в межах певної наукової парадигми та надає практичні вказівки щодо її реалізації.

На підставі порівняння із світовою дослідною практикою виявлено особливості щодо організації та проведення досліджень в Україні, а саме:

1. Розкриття методології досліджень за допомогою методологічних і теоретичних засад, методів.

2. Не обов'язковість у структурі дисертації параграфа, присвяченого опису методології дослідження, що у дослідній практиці часто призводить до опису крізь перелік методів у вступі зі стислим визначенням їхнього призначення. Визначена особливість не відповідає світовій дослідній практиці й не сприяє підвищенню якості наукових досліджень та отриманню надійних результатів. За результатами аналізу вітчизняних нормативних документів, які регламентували наукову діяльність протягом дослідного періоду, встановлено, що поширення цієї практики відбулося у результаті поступового спрощення чинних вимог щодо окреслення методології досліджень у дисертаціях та авторефератах.

3. Результатом дослідження проблем управління освітою у практико-зорієнтованих роботах зазвичай є авторська модель управління, ефективність якої перевіряється експериментально.

4. Обов'язковим для експериментальних досліджень є наведення у дисертаціях пропозиції щодо впровадження результатів та приведення довідок про впровадження.

5. Для українських учених характерним є тяжіння до визначення базових наукових і філософських категорій, першочергове виділення таких понять у теорії науки, як предмет (з поділом на об'єкти), мета, завдання, обговорення значення того чи того наукового терміну, історичного розвитку, організаційної схеми, визначення функцій, здійснення класифікацій тощо. Діалектичні принципи та положення на філософському рівні методології мають місце в більшості українських досліджень спеціальності 13.00.06.

6. Недостатньо приділяється увага методологічній підготовці вчених. Тільки останніми роками навчання в аспірантурі здійснюється на основі опанування освітньої програми в 30 кредитів, що має підвищити методологічний рівень науковців і відповідати світовим тенденціям в освіті. Аналіз вітчизняної навчально-методичної літератури з методології досліджень виявив недостатню їх практичну спрямованість та акцентування уваги на розкритті філософських засад пізнавальної діяльності, визначенні завдань, рівнів, функцій, принципів методології наукового дослідження, значення наукового знання, його етичних засад, культури дослідника, творчої сутності наукового пошуку та ін.

На підставі аналізу різних наукових підходів учених щодо проблеми періодизації в українській науці (О. Адаменко, В. Берека, Я. Бурлака, М. Грушевський, Н. Гупан, А. Димитрієв, В. Курило, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, Є. Хриков, О. Черкасов та ін.), положень парадигмального підходу, у результаті узагальнення емпіричних даних дослідження обґрунтовано періодизацію розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), яка зумовлена специфічними процесами генези педагогічної думки, становленням вітчизняної системи освіти, розвитком теорії управління освітою, сукупністю економічних, політико-ідеологічних та соціокультурних чинників.

У розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) виділено:

I етап (1950 – 1980-ті рр.) – зародження методології дослідження проблем управління освітою в межах загальнонаукової методології та методології педагогічних досліджень під впливом марксистсько-ленінської ідеології та авторитарної управлінської парадигми;

II етап (з 1990-х років до 2007 р.) – становлення методології досліджень проблем управління освітою в процесі формування національної педагогічної науки, вітчизняної теорії управління та системної методології педагогічних досліджень;

III етап (з 2008 р. і до сьогодні) – формування методології дослідження проблем управління освітою під впливом інтеграційних процесів до європейського освітнього простору та наукових традицій, який характеризується накопиченням емпіричного матеріалу та формуванням теоретичного знання.

За наведеною періодизацією охарактеризовано розвиток методології дослідження проблем управління освітою, виділено зовнішні та внутрішні чинники її розвитку. Визначено прогресивні та негативні тенденції розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці. Окреслено коло завдань, вирішення яких сприятиме підвищенню результативності дослідної діяльності й подальшому розвитку вітчизняної теорії та практики

управління освітою. Визначено можливі напрями розвитку методології дослідження проблем управління освітою: орієнтація на педагогічну методологію як основу її подальшого розвитку та орієнтація на методологію досліджень загального менеджменту. Перспективним напрямом її розвитку обґрунтовано орієнтацію на педагогічний складник як основу методології дослідження проблем управління освітою у доповненні методології досліджень загального менеджменту.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення й наукове розв'язання проблеми розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина XX – початок XXI століття). Результати проведеної роботи засвідчують ефективність розв'язання поставлених завдань та полягають у такому:

1. Обґрунтовано методологію дослідження, яка складається з міждисциплінарних методологічних засад та поєднує філософські, загальнонаукові положення наукового пізнання, сутнісні характеристики науки та форми організації наукової діяльності, принципи та закономірності розвитку педагогічної науки й теорії управління, принципи та вимоги історико-педагогічних пошуків, комплекс методологічних підходів (діалектичний, системний, синергетичний, критеріально-комплексний, парадигмальний).

Доведено доцільність застосування у дослідженні комплексу наукових методів, поєднання наукометричних методів із традиційним якісним аналізом першоджерел, що забезпечило отримання об'єктивних кількісних та якісних характеристик методологічного знання з теорії та практики досліджень проблем управління освітою у період з другої половини XX – початку XXI століття та обґрунтувати перспективи його подальшого розвитку.

2. Здійснено понятійно-термінологічний аналіз понад 70 дефініцій базових понять «методологія», «методологія дослідження», «методологія пізнання», «методологія науки», «методологія педагогіки», «методика», «метод» та ін., що складають категоріально-понятійний апарат дослідження. На основі узагальнення категоріальних ознак, уточнення предмета та функцій методології пізнання, які відмежовують її від логіки та філософії, уточнено:

– сутнісне значення поняття «методологія наукового дослідження», яке становить актуальну і з теоретичного, і практичного погляду частину загальної методології пізнання, визначає стратегію пошуку та розкриває особливості й ознаки методологічних підходів та методів дослідження щодо їхньої спільності та глибини за рівнями наукового пізнання;

– обґрунтовано формулювання ключового поняття «розвиток методології дослідження проблем управління освітою» як процесу, який протікає у певний період часу, що зумовлює дослідження його етапів; а також як результату цього процесу, який розкривається крізь складники методології дослідження проблем управління освітою (методологічні засади), які саме підлягають змінам і характеризуються рівнем розвитку теорії управління освітою, теорії методології дослідження в галузі управління освітою та реалізованістю методологічних положень у наукових розвідках аналізу проблем управління освітою.

Конкретизовано сутність поняття «проблеми управління освітою», розуміння якого є визначальним для окреслення кола наукової продукції, яка підлягає розгляду відповідно до предмета нашого дослідження.

3. На підставі аналітичного огляду наукових джерел обґрунтовано критерії оцінки рівня розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній історії педагогічної науки, які передбачають її аналіз за такими векторами: розвиток теорії управління освітою, розвиток методологічного знання з дослідження проблем управління освітою, реалізованість методологічних положень у наукових дослідженнях проблем управління освітою. Система критеріїв розроблена з урахуванням головних вимог до формування критеріїв, оптимальної їхньої кількості, поєднує кількісні та якісні показники, що забезпечує всебічний розгляд досліджуваного явища.

4. За результатами ретроспективного аналізу розвитку теорії управління освітою у вітчизняній педагогічній науці окреслено специфіку перебігу цього процесу, а саме: сформованість вітчизняної теорії управління освітою як цілісної системи, що підтверджено наявністю вітчизняних теорій управління закладами освіти; поступове зростання кількості наукових праць, у яких узагальнено теоретичне знання та практичні результати управління різними типами освітніх установ; розширення дослідницької проблематики в межах чинної освітньої та управлінської парадигми та її спрямованістю на поглиблення знань щодо об'єктів та явищ у проблемному полі теорії управління освітою; спадкоємністю у розвитку теоретичного знання відповідно до внутрішньої логіки розвитку науки; наявністю якісних та кількісних змін у понятійно-термінологічній системі.

Позитивними факторами розвитку теорії управління освітою у вітчизняній педагогічній науці визначено: сформованість наукової спільноти, яка досліджує проблеми управління освітою (понад 600 учених); сформованість спеціалізованих інституцій щодо відтворення наукових кадрів.

Виявлено фактори, які негативно впливають на розвиток вітчизняної теорії управління освітою, а саме: відсутність спеціалізованих науково-дослідних установ з дослідження проблем управління освітою; недостатня розробленість механізмів громадського управління дослідженнями та співпраці з міжнародними донорськими організаціями й фондами; сформованість комунікаційних каналів переважно на базі педагогічних видань, наукових заходів, конференцій та практична відсутність спеціалізованих комунікаційних зв'язків, які мають концентрувати дискусійні обговорення результатів досліджень проблем управління освітою; недостатня кількість вітчизняних журналів у наукометричних базах Scopus та WoS, до проблемного кола яких входить управління освітою, що звужує можливості інтеграції вітчизняної теорії управління освітою до світової науки.

5. На підставі результатів ретроспективного аналізу визначено особливості розвитку методологічного знання з дослідження проблем управління освітою:

- перехід від аспектного до більш цілісного характеру теорії;
- зростання кількості всіх типів наукової продукції з методології дослідження проблем управління освітою;
- представленість у 5 групах джерел (монографіях та статтях з проблем методології дослідження проблем управління освітою; статтях з проблем управління

освітою, як методології конкретних досліджень; дисертаціях з проблем управління освітніми установами, як методології цих досліджень; паспорті спеціальності, який визначає спрямованість досліджень із спеціальності 13.00.06; навчально-методичній літературі);

- узагальнення та адаптація загальнонаукового методологічного знання та теорії методології суміжних наук відповідно до предмета і задач досліджень проблем управління освітою;

- формування теоретичного знання на основі досвіду проведення конкретних досліджень у галузі управління освітою;

- накопичення емпіричного матеріалу як основи формування теоретичного знання;

- поступове розширення проблемного кола тематики у публікаціях та спрямування їх на розгляд особливостей реалізації у дослідженнях методологічних підходів, методів та методик;

- представленість усіх головних складових теоретичного знання (понятійної системи, яка характеризує процес та предметне поле досліджень проблем управління освітою; філософських засад, які доцільно використовувати під час досліджень проблеми; загальнонаукових засад, підходів та методів, які доцільно використовувати під час досліджень проблем управління освітою; теоретичних положень, методологічних підходів та методів педагогіки, менеджменту та суміжних наук, адаптованих до задач досліджень проблем управління освітою);

- відповідність до внутрішньої логіки розвитку світової науки та методології досліджень інших наукових галузей.

Позитивними факторами розвитку методологічного знання з дослідження проблем управління освітою є сформованість наукової спільноти, яка займається проблемами методології; введенням спеціальності 13.00.06 – «Теорія і методика управління освітою». Негативними факторами визначено формування системи інституційного та комунікаційного забезпечення розвитку вітчизняної методології дослідження проблем управління освітою переважно на базі філософської та педагогічної галузей, відсутністю спеціалізованих інституцій та комунікаційних каналів; недостатньою увагою науковців до вивчення світового досвіду організації та проведення досліджень; недосконалістю механізмів формування тематики досліджень.

6. У результаті аналізу реалізації методологічних положень у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою встановлено, що до 1980-х років серед науковців, які досліджували проблеми управління освітою панувало інтуїтивне розуміння методології досліджень; з 1980-х років у науковій спільноті відбувається усвідомлення значення методологічних засад і поширення філософських, загальнонаукових положень та управлінських підходів; з 1990-х років методологічною основою досліджень виступає методологія педагогіки, теорії менеджменту та наукові знання суміжних галузей, спостерігається комплексне застосування індуктивного та дедуктивного методів досліджень; в останнє десятиріччя здійснюється формування методології дослідження проблем управління освітою на засадах загальнонаукової та педагогічної методології та під впливом методології менеджменту.

Останній висновок підтверджується застосуванням у дослідженнях проблем управління освітою (2008 – 2018 р.р.) у якості методологічних засад педагогічних теорій, принципів та закономірностей загальнонаукової методології, методологічних підходів (системного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, синергетичного, діяльнісного та ін.) та методів (аналізу, експерименту, моделювання, експертного оцінювання та ін.) та поширенням застосування теорій менеджменту, управлінських підходів (30% від загальної кількості виявлених підходів), методів з досліджень проблем менеджменту.

Окреслені якісні та кількісні зміни (зростання кількості методологічних підходів та методів удесятеро порівняно з першим та останнім десятиріччям дослідного періоду), свідчать про розвиток методології дослідження проблем управління освітою.

На підставі аналізу реалізації у дослідженнях проблем управління освітою методологічних підходів як стрижневої методологічної засади, окреслено зміст та специфіку їх застосування у дослідженнях, узагальнено призначення та їх функції. Виявлено особливості використання методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою, а саме:

- залежність застосування методологічних підходів відносно управлінської діяльності, яка досліджується;

- наявність специфіки застосування методологічних підходів у дослідженнях у залежності від рівня управління (державного, регіонального та управління на рівні закладу освіти);

- відсутність специфіки використання методологічних підходів відносно дослідження різних типів освітніх установ;

- обумовленість використання методологічних підходів суміжних наук (психології, педагогіки, філософії, історії, філології, економіки, математики та кібернетики, валеології, маркетингу, менеджменту й ін.), у зв'язку із міждисциплінарним характером проблеми управління освітою як предмета досліджень.

Виявлені факти розгалуженого застосування методологічних підходів відносно рівнів методології, недоцільності використання, нерозуміння сутності призначення методологічних підходів та методів, формальності визначення методологічних засад, відсутність єдиної класифікації методів свідчать про необхідність систематизації та узагальнення методологічного знання й підвищення методологічної грамотності науковців.

7. Обґрунтовано періодизацію розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), а саме: I етап (1950 – 1980-ті рр.) – зародження методології дослідження проблем управління освітою в межах загальнонаукової методології та методології педагогічних досліджень під впливом марксистсько-ленінської ідеології та авторитарної управлінської парадигми; II етап (з 1990-х років до 2007 р.) – становлення методології досліджень проблем управління освітою в процесі формування національної педагогічної науки, вітчизняної теорії управління та системної методології педагогічних досліджень; III етап (з 2008 р. і до сьогодні) –

розвиток методології дослідження проблем управління освітою під впливом інтеграційних процесів до європейського освітнього простору та наукових традицій.

Запропонована періодизація виступає інструментом узагальнення результатів аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки у дослідний період. За визначеними етапами надано характеристику розвитку методологічного знання в галузі управління освітою, визначено зовнішні та внутрішні чинники його розвитку, які мають різну впливовість у певні періоди. Встановлено, що зовнішніми чинниками розвитку методології дослідження проблем управління освітою є політичні та ідеологічні настанови; суспільний престиж науки; функціонування наукових, освітніх, управлінських парадигм; об'єктивні потреби управлінської практики в освітній сфері; рівень розвитку суміжних наук; умови дослідної діяльності науковців; законодавча база в системі освіти, що регулює наукову діяльність; державні та міжнародні наукові та освітні програми; механізми фінансування науки; інституційне та комунікаційне забезпечення галузі управління освітою; реформування освітньої сфери та ін. Внутрішніми чинниками її розвитку є рівень накопиченого емпіричного та теоретичного методологічного знання; сформованість механізмів формування дослідної проблематики; відповідність розвитку методології до логіки розвитку наукового знання; наявність підготовлених науковців, наукових шкіл; чинні організаційні форми дослідної діяльності в галузі; стосунки та традиції в науковому співтоваристві.

8. На підставі результатів аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою, зіставлення вітчизняної та світової дослідної практики, яка відрізняється підходами до організації та проведення дослідницької діяльності, механізмами її фінансування, формами та моделями досліджень, структурою дисертацій, вимогами до доказу результатів, визначено *прогресивні* тенденції розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці: розуміння процесу її розвитку на основі парадигмального підходу; посилення міждисциплінарних зв'язків, пошук загальних концепцій, методів, точок розгляду та дослідження різнорідних явищ; поступове зміщення акцентів із загальнофілософських засад на конкретно-наукові методи та методики; орієнтація на світові вимоги до визначення методології досліджень; посилення впливу на розвиток вітчизняної методології аналізу проблем управління освітою світових теорій і методології менеджменту; поширення у світовій науковій практиці різних форм досліджень проблем управління (кейс-досліджень, комплексних, колективних, міждисциплінарних та порівняльних студій). Серед *негативних* тенденцій виділено формалізацію визначення методологічних засад у вітчизняній дослідній практиці та розвиток методологічного знання переважно в процесі досліджень проблем управління освітою.

Прогнозовано два основні напрями розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній науці – орієнтація на педагогічну методологію як основу її подальшого розвитку та на методологію досліджень загального менеджменту. Обґрунтовано доцільність розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній науці з орієнтацією на

педагогічний складник, який має бути доповнений методологією досліджень загального менеджменту.

Окреслено коло завдань, які потребують вирішення задля забезпечення результативності дослідної діяльності й перспективного розвитку вітчизняної теорії та практики управління освітою, а саме:

- адаптація міждисциплінарних понять, положень, методологічних підходів та методів суміжних наук до досліджень проблем управління освітою;
- розроблення методології порівняльних досліджень у сфері управління освітою;
- орієнтація на методологію менеджменту та збереження педагогічного складника методології дослідження проблем управління;
- формування інституційного та комунікаційного забезпечення розвитку теорії управління освітою та методології її досліджень, узгодження шифрів спеціальностей другого та третього рівнів вищої освіти в межах єдиної спеціальності;
- підвищення якості методологічної підготовки науковців, спрямованої на опанування ними різних моделей стратегій дослідження, сучасних методів дослідження менеджменту, математичної статистики тощо;
- упровадження чітких вимог до опису методологічних засад у дисертаціях у вигляді окремого розділу або параграфа; перегляд вітчизняних вимог щодо обов'язкового експериментального обґрунтування та тестування результатів досліджень чисельними впровадженнями;
- створення механізмів залучення вітчизняних учених до міжнародних наукових проєктів, поширення практики колективних досліджень і формування більш широкої вітчизняної грантової системи фінансування наукової діяльності;
- удосконалення механізмів формування дослідної проблематики для забезпечення випереджального розвитку наукового знання;
- узагальнення сформованого в практиці теоретичного знання, яке має акумулювати досягнення класичної, некласичної та постнекласичної наукової методології наук та проєктувати їх на специфіку досліджень проблем управління освітою.

Проведене дослідження репрезентує виконання поставлених завдань у повному обсязі, проте залишає відкритими окремі аспекти зазначеної проблеми. Як можливі перспективи в подальшому розв'язанні останньої розглядаються особливості методологічних засад відповідно до досліджень різних типів закладів освіти, технології реалізації методологічних підходів та наукових методів у дослідженнях проблем управління освітою.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

Монографії:

1. Сич Т. В. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Харків : Вид-во : Іванченка І. С., 2020. 761 с.

2. Сич Т. В. Специфіка методології досліджень проблем управління освітою. *Актуальні проблеми освітнього, публічного та соціального менеджменту :*

монографія / Є. М. Хриков, О. І. Кравченко, Т. В. Сич та ін. Харків : ХОГОКЗ, 2019. С. 149 – 173.

Статті в наукових фахових виданнях України:

3. Сич Т. В. Розвиток методологічних засад дослідження питань управління освітою як наукова проблема. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Додаток 1 до Вип. 35, Том VII (58) : тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ : ГНОЗИС, 2015. С. 551 – 556.

4. Сич Т. В. Специфіка наукових досліджень проблем управління освітою. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*. Київ : Міленіум 2015. Вип. 208. Ч.2. С. 295 – 303.

5. Сич Т. В. Актуальність вітчизняних наукових досліджень проблем управління освітою. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Додаток 1 до Вип. 36. Том I (61) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ : Гнозис, 2015 . С. 576 – 584.

6. Сич Т. В. Перспективні напрями методології наукових досліджень проблем управління освітою у сучасних філософських концепціях розвитку науки. *Нові технології навчання : наук.-метод. збірник / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ, 2015. Вип. 86. ч. 1. С. 214 – 218.

7. Сич Т. В. Роль методології у процесі розвитку науки. *Гірська шк. Укр. Карпат*. Івано-Франківськ, 2016. №14. С. 74 – 79.

8. Сич Т. В. Періодизація розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Додаток 2 до Вип.36: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». Вип. 12. Київ : Гнозис, 2015. С. 350 – 356.

9. Сич Т. В. Тематика досліджень спеціальності «Управління навчальним закладом». *Вісн. ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2016. № 3 (300), Ч. 2. Пед. науки. С. 89–97.

10. Сич Т. В. Пріоритетні напрями досліджень проблем управління освітою. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Додаток 3 до Вип. 36, Том IV (20) : Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : Гнозис, 2016. С. 267 – 273.

11. Сич Т. В. Методологічний аспект спрямованості досліджень у галузі управління освітою на актуальні проблеми з позиції сучасної науки. *Вісн. ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2017. №1 (306). Ч. 2. Пед. науки. С. 204 – 210.

12. Сич Т. В. Характеристика наукової продукції з проблем управління освітою як показника розвитку теорії управління освітою. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 13. Т. 2, 2019. С. 159 – 163. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-34>.

13. Сич Т. В. Аналіз тематики дисертаційних досліджень проблем управління освітою, захищених у 2000–2007 рр. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 69, 2019. С. 223 – 227. DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.52>.

14. Сич Т. В. Інституційне та комунікативне забезпечення розвитку теорії методології досліджень проблем управління освітою. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 15. Т. 1. 2019. С. 151 – 156. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-31>.

15. Сич Т. В. Сформованість понятійно-категоріального апарату методології досліджень проблем управління освітою. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 65 (2019). С. 124 – 129. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.22>.

16. Сич Т. В. Кількісний та якісний аналіз наукової продукції з методології досліджень проблем управління освітою. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. №2. 2019. С. 169 – 176. DOI <https://doi.org/10.25128/2415-3605.19.2.21>.

17. Сич Т. В. Вектори аналізу практичної реалізації методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 3. С. 271–276. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208783>.

Статті в періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

18. Sych T. V. The Criteria of Development of Research Methodology of Problems in Management of Education in the History of Pedagogy. *European humanities studies: State and Society*. Slupsk, 2016. № 2. P. 221–232.

19. Сич Т. В. Методологічні підходи до аналізу розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychologie*. IV (39). Issue : 79. 2016. Budapest, 2016. P. 92–95.

20. Сич Т. В. Сутність поняття методологія дослідження у сучасній науковій думці. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychologie*. IV (46). Issue : 97. 2016. Budapest, 2016. P. 52–55. ULR: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/ped_psy_iv46_97.pdf.

21. Сич Т. В. Предмет и функции методологи исследования проблем управления образованием. *Вести Белорусского государственного педагогического университета*. 2017. № 2 (92). Серия 1. Педагогика. Психология. Филология. Минск : Изд-во БГПУ имени Максима Танка, 2017. С. 17-21

22. Sych T. V. The role of theoretical knowledge in the development of the methodology of scientific research. *WORLD SCIENCE*. № 6(22), Vol. 4. June 2017. P. 9–11.

23. Sych T. V. Methods in research works of education management problems. *Web of scholar*. No 3 (12). May 2017. P. 51–52.

24. Sych T. V. The themes of scientific research as a factor of influence on the development of education management theory and research methodology. *WORLD SCIENCE*. № 7 (23). Vol. 3. July 2017. P. 43–46.

25. Sych T.V. The system of criteria and indicators for the analysis of development of research methodology of problems in education management in the history of Ukrainian pedagogical science. *WORLD SCIENCE*. № 12(28). Vol. 3. December 2017. P. 18–21.

26. Sych T. V. Scientific thesaurus as an indicator of the development of the theory of education management and methodology. *WORLD SCIENCE*. № 5 (33). Vol. 4. May 2018. P. 29–33.

27. Sych T. V. The formation of a conceptual-categorical apparatus of the theory of education management as an indicator of the methodology development. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychologie*. VI (69), Issue : 165. Maj 2018. Budapest, 2018. P. 39 – 42. ULR:
https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/ped_psy_vi_165_69.pdf.

28. Sych T. V. The analysis of institutional organization of science of education management as a factor of development of education research methodology. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychologie*. VI (70), Issue : 170, 2018. Budapest, 2018. P. 56–59. DOI : <https://DOI.ORG/10.31174/SEND-PP2018-170VI70>.

29. Sych T. V. Institutionalization of the scientific sector of education management as an indicator of development of the theory of education management. *Internauka*. 2018. №8 (48). vol.1. P. 35–37. DOI : <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-8-3762>.

30. Sych T. V. Methodological approaches in research of education management problems. *Internauka*. 2018. № 10 (50). vol.1. P. 51–54. DOI : <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-10-3887>.

31. Sych T. V. Factors of methodology development of researches of education management problems at the modern stage of development of national science. *Internauka*. 2018. № 11. (51). vol. 1. P. 42–44. DOI : <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-11-3900>.

Опубліковані праці апробаційного характеру

32. Сич Т. В. Сутність поняття „проблема управління освітою” у контексті наукового дослідження. *Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій* : матеріали наук.-практ. конф. (15 травня 2015 р., м. Старобільськ) / Ред. кол. : О. М. Клімочкіна, Є. М. Хриков, О. І. Кравченко. Старобільськ, 2015. С. 86–94. URL:
<http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14>

33. Сич Т. В. Обґрунтування критеріїв розвитку методології дослідження проблем управління освітою. *Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій* : матеріали наук.-практ. конф. (20 квітня 2016 р., м. Старобільськ) / Ред. кол. : О. М. Клімочкіна, Є. М. Хриков, О. І. Кравченко. Старобільськ, 2016. С. 110 – 123. URL:
<http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/933>.

34. Сич Т. В. Перспективні напрямки у проблематиці сучасних досліджень галузі управління освітою. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*:

матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 3 березня 2017 р.). Маріуполь: ДонДУУ. 2017. С. 128 – 130.

35. Sych T. V. The development of national education management theory as a criterion of the development of education management research methodology in Ukraine. *Proceedings of the International Scientific Conference «Topical problems of modern science»* (June 16, 2017, Warsaw, Poland). 2017. Vol. 5. P. 40 – 43.

36. Сич Т. В. Тенденції розвитку науки та розвиток методології досліджень проблем управління освітою. *Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій* : матеріали наук.-практ. конф. (26 квітня 2018 р., м. Старобільськ) / Ред. кол. : О. М. Клімочкіна, Є. М. Хриков, О. І. Кравченко. Старобільськ, 2018. С. 90–94. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2846>.

37. Сич Т. В. Особливості розвитку вітчизняної методології досліджень проблем управління освітою. *Scientific and pedagogic internship «Challenges of modernization of pedagogical education in Ukraine and EU countries»* (December 3 – 14, 2018. Sandomierz, Poland). Sandomierz, 2018. P. 85 – 89.

38. Сич Т. В. Системи наукової комунікації як фактор розвитку теорії та методології управління освітою. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 1–2 лютого 2019 р.). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. Ч. 3. С. 6–10.

39. Сич Т. В. Характеристика наукової продукції з питань методології досліджень проблем управління освітою. *Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій* : матеріали наук.-практ. конф. (24 квітня 2019 р., м. Старобільськ) / Ред. кол. : Л. Ц. Ваховський, Є. М. Хриков, О. І. Кравченко. Старобільськ, 2019. С. 196–206. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3931>.

40. Сич Т. В. Вектори аналізу системи науково-педагогічної комунікації як показника розвитку теорії управління освітою. *II International scientific conference «Modernization of the educational system world trends and national peculiarities»* (February 22 th, 2019. Kaunas, Lithuania). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 562 – 564.

41. Сич Т. В. Стан розвитку вітчизняної теорії управління освітою як критерія розвитку методології досліджень. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»* : Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 49. С. 60 – 64.

42. Сич Т. В. Кількісний аналіз дисертацій з проблем методології як показник розвитку методології досліджень управління освітою. *Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 6–7 вересня 2019 р.), Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. Ч.1. С. 84–87.

43. Сич Т. В. Шляхи розвитку методології дослідження проблем управління освітою у призмі сучасних кризових умов. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах* : тези доп. І міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (28–29 травня 2020 р.). Дніпро, 2020. Т.2. С. 340 – 341.

Опубліковані наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

44. Сич Т. В. Якість наукового керівництва магістерським дослідженням. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Додаток 1 до Вип.31, Том V (47) : тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» Київ : ГНОЗИС, 2013. С. 436 – 443.

Сич Т. В. **Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія і методика управління освітою. – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2020.

Дисертацію присвячено проблемі розвитку методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У праці розкрито сутність поняття «розвиток методології дослідження проблем управління освітою», обґрунтовано методологію дослідження, систему критеріїв оцінки рівня розвитку методології дослідження проблем управління освітою, за якою проаналізовано особливості розвитку теорії управління освітою, методологічного знання з дослідження проблем управління освітою та реалізованість методологічних положень у вітчизняній дослідній практиці. Розкрито зміст методологічних підходів. Визначено відмінності у вітчизняній і світовій дослідницькій практиці. Обґрунтовано періодизацію та надано характеристику розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці, визначено чинники, прогресивні та негативні тенденції, основні напрями розвитку та коло завдань, вирішення яких має забезпечити результативність дослідної діяльності.

Ключові слова: методологія дослідження, управління освітою, розвиток методології, якість наукових досліджень, наукова продукція, розвиток методології дослідження проблем управління освітою.

Сыч Т. В. **Развитие методологии исследования проблем управления образованием в истории отечественной педагогической науки (вторая половина ХХ – начало ХХІ века).** – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием. – Государственное учреждение «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко». – Старобельск, 2020.

Диссертация посвящена проблеме развития методологии исследования проблем управления образованием в истории отечественной педагогической науки второй половины ХХ – начала ХХІ века. В работе раскрыта сущность понятия

«развитие методологии исследования проблем управления образованием», обоснованно методологию исследования, систему критериев оценки уровня развития методологии исследования проблем управления образованием, согласно которой проанализированы особенности развития теории управления образованием, методологического знания в сфере исследования проблем управления образованием и реализация методологических положений в отечественной исследовательской практике. Раскрыто содержание методологических подходов, определены различия в отечественной и мировой исследовательской практике. Обоснованно периодизацию и охарактеризовано развитие методологии исследования проблем управления образованием в отечественной педагогической науке, определены факторы, прогрессивные и негативные тенденции, основные направления её развития и круг задач, решение которых обеспечит результативность исследовательской деятельности.

Ключевые слова: методология исследования, управление образованием, развитие методологии, качество научных исследований, научная продукция, развитие методологии исследования проблем управления образованием.

Sych T.V. Development of research methodology of education management problems in history of domestic pedagogical science (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century). – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a doctor science degree of pedagogical sciences in specialty 13.00.06 – theory and methodology of education management. – State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University". – Starobilsk, 2020.

The dissertation is devoted to the problem of research methodology development of education management problems in the history of domestic pedagogical science in the second half of the 20th – the beginning of the 21st century. The paper substantiates the research methodology of this problem, reveals the essence of the concept of "development of research methodology of education management problems". The system of criteria and indicators for assessing the level of development of research methodology of education management problems in the history of pedagogical science is defined: the development of the theory of education management, the development of methodological knowledge to study the problems of education management, the implementation of methodological provisions in scientific research of education management problems. Based on the analysis of institutional and communication support for the development of the theory of education management; dynamics of growth in the number of scientific products devoted to education management; research issues; formation of the scientific community that studies this problem; changes in the conceptual and terminological system, conclusions are drawn about the formation of the domestic theory of education management as a holistic system. The analysis of the development of methodological knowledge in the study of education management made it possible to identify the features of its development, positive and negative factors influencing this process. Consideration of the retrospective of the development of means of proof of scientific knowledge in research practice allowed us to outline the content, specifics of the application of methodological approaches, methods in

research of education management problems, features of the development of research methodology of education management problems.

Periodization is substantiated and the characteristic of development of methodological knowledge in the field of education management according to the established periods is given. *External factors* are determined (political and ideological guidelines; social prestige of science; functioning of scientific, educational, managerial paradigms; objective needs of managerial practice in the educational sphere; the level of development of related sciences; conditions of research activity of scientists; the legislative framework in the education system that regulates scientific activities; state and international scientific and educational programs; mechanisms for financing science; institutional and communication support of the field of education management; reform of the educational sphere, etc.) and *internal factors* of its development are given (the level of accumulated empirical and theoretical methodological knowledge; the formation of mechanisms for the formation of research problems; compliance of the development of methodology with the logic of the development of scientific knowledge; availability of trained scientists, scientific schools; existing organizational forms of research activities in the field; relations and traditions in the scientific community), which have different influence in certain periods. Differences in domestic and international research practice concerning the organization of research activities, mechanisms of its financing, forms and models of research, structural registration of dissertations, requirements for proof of research results are revealed.

The *progressive tendencies* in development of research methodology of education management problems in domestic pedagogical science are defined (understanding the process of developing of methodology for studying the problems of education management based on a paradigmatic approach; strengthening interdisciplinary links, searching for common concepts, methods, points of view and research of heterogeneous phenomena; gradual shift of emphasis from general philosophical principles to specific scientific methods and techniques; focus on global requirements for determining the research methodology; strengthening the influence on the development of domestic methodology of analyzing the problems of education management of world theories and management methodology; dissemination in world scientific practice of various forms of research on management problems); and *negative trends* are mentioned (formalization of the definition of methodological foundations in domestic research practice and the development of methodological knowledge mainly in the process of research of education management problems).

Two main directions in development of research methodology of education management problems in domestic science are defined – orientation on pedagogical methodology as a basis of its further development and orientation on research methodology of general management. The range of tasks that need to be solved in order to ensure the effectiveness of research and further development of domestic theory and practice of education management is outlined.

Keywords: research methodology, education management, development of methodology, quality of scientific research, scientific products, development of research methodology of education management problems.